

Regeringens proposition

1982/83:126

om underrätternas sammansättning m.m.;

beslutad den 10 mars 1983.

Regeringen förelägger riksdagen vad som tagits upp i bifogade utdrag av regeringsprotokoll ovannämnda dag för den åtgärd och det ändamål som framgår av föredragandens hemställan.

På regeringens vägnar

OLOF PALME

OVE RAINER

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås vissa ändringar i fråga om tingsrätternas sammansättning som innebär att en tingsrätt vid huvudförhandling i brottmål och familjerättsliga tvistemål skall vara domför med en lagfaren domare och tre nämndemän i stället för som nu en lagfaren domare och fem nämndemän. Den större sammansättningen skall dock enligt förslaget bibehållas i mål om brott för vilket det inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år.

Nämndemännen i tingsrätterna föreslås vidare få individuell rösträtt efter mönster från vad som gäller i bl.a. hovrätterna. Samma omröstningsregler föreslås gälla som f.n. tillämpas i hovrätterna.

De nuvarande reglerna om möjlighet att förstärka tingsrätten med ytterligare en nämndeman och om rättens domförhet vid förfall bland nämndemännen föreslås anpassade till de nya sammansättningsreglerna.

Vidare föreslås för länsrätternas del att domförhetsreglerna anpassas till vad som föreslås i fråga om tingsrätterna. Det innebär bl.a. att en länsrätt vid avgörande av ett mål normalt skall bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän.

I propositionen tas vidare upp frågor om vem som skall bestämma antalet nämndemän i de olika domstolarna, om polismans behörighet som nämndeman i vissa fall samt om den övre åldersgränsen för nämndemannauppdrag. Även andra frågor om nämndemännens tjänstgöringsförhållanden berörs.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 1983.

1 Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken¹

dels att 29 kap. 7 § skall upphöra att gälla,

dels att 1 kap. 3 och 4 §§, 2 kap. 4 a §, 4 kap. 5 och 14 §§, 29 kap. 1, 3, 4 och 6 §§ samt 49 kap. 7 § skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Tingsrätt är i tvistemål domför med tre lagfarna domare. Flera än fyra lagfarna domare *må ej* sitta i rätten.

I brottmål skall tingsrätt bestå av en lagfaren domare och *nämnd*. Kan *huvudförhandling* i målet beräknas kräva minst fyra veckor, *må dock* två lagfarna domare och nämnd sitta i rätten.

Föreslagen lydelse

1 kap.
3 §²

En tingsrätt är i tvistemål domför med tre lagfarna domare. Flera än fyra lagfarna domare *får inte* sitta i rätten.

I brottmål skall *tingsrätten* bestå av en lagfaren domare och *tre nämndemän*. I mål om åtal för brott, för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år, skall rätten dock bestå av en lagfaren domare och fem nämndemän. Om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet, får ytterligare en nämndeman utöver vad som följer av första eller andra meningen sitta i rätten.

Kan *huvudförhandlingen* i ett brottmål beräknas kräva minst fyra veckor, får två lagfarna domare sitta i rätten *förutom* nämndemännen.

Om det inträffar förfall bland nämndemännen sedan *huvudförhandlingen* har påbörjats, är rätten domför med en lagfaren domare och två nämndemän eller, i mål som avses i andra stycket andra meningen, med en lagfaren domare och fyra nämndemän.

Tingsrätt är domför med en lagfaren domare när mål avgörs utan huvudförhandling, vid annan handläggning som inte sker vid huvudförhandling eller vid syn på stället,

vid sådan huvudförhandling i tvistemål som hålls i förenklad form.

¹ Senaste lydelse av 29 kap. 7 § 1976: 560.

² Senaste lydelse 1982: 1123.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

vid huvudförhandling och syn på stället i mål om brott för vilket inte är stadgat svårare straff än böter eller fängelse i högst sex månader, under förutsättning att det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter.

4 §³

I domsaga skola finnas nämndemän till det antal, som hovrätten efter tingsrättens hörande bestämmer.

I nämnd skola sitta fem nämndemän. Om det är påkallat med hänsyn till målets omfattning eller annan särskild omständighet, må dock sex sitta i nämnden. Inträffar förfall för nämndeman sedan huvudförhandling påbörjats, är rätten domför med fyra i nämnden.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer skall fastställa hur många nämndemän som skall finnas i varje domsaga.

Tingsrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

2 kap.

4 a §⁴

I hovrätts domkrets skola för hovrätten finnas nämndemän till det antal, som föreskrives av regeringen.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer skall fastställa hur många nämndemän som skall finnas i hovrätts domkrets för tjänstgöring i hovrätten.

Hovrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

4 kap.

5 §⁵

Nämndeman utses genom val.

Hör till domsaga mer än en kommun, fördelar tingsrätten antalet nämndemän mellan kommunerna i förhållande till deras folkmängd, varvid iakttages att varje kommun skall utse ett jämnt antal nämndemän.

Regeringen fastställer för varje län inom hovrätts domkrets eller, om del av län ingår i hovrätts domkrets, för sådan del det antal nämndemän i hovrätt som skall utses.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer skall för varje län inom hovrätts domkrets eller, om del av län ingår i hovrätts domkrets, för sådan del fastställa det antal nämndemän i hovrätt som skall utses.

Vart tredje år väljes halva antalet nämndemän inom domkretsen.

Då nämndeman skall väljas, skall rätten göra anmälan därom till den som har att föranstalta om valet.

³ Senaste lydelse 1975:1288.

⁴ Paragrafen införd genom 1976:560.

⁵ Senaste lydelse 1976:560.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

14 §

Vet domare omständighet föreligga, som kan antagas utgöra jäv mot honom, vare han skyldig att självant giva det till känna.

Vill part göra jäv mot domare, skall han framställa invändning därom, då han första gången för talan i målet, sedan han erhöi kännedom om att domaren sitter i rätten eller eljest tager befattning med målet eller, om den omständighet, varå jävet grundas, då ej var känd för parten, sedan han erhöi sådan kännedom. Underlåter parten det, vare hans rätt att framställa invändningen förfallen.

Fråga om jäv mot domare i lägre rätt *må ej* upptagas i högre rätt, med mindre jävet i den högre rätten göres av part, som enligt vad i andra stycket stadgats är berättigad därtill, eller *talan förs* mot beslut, varigenom jävet ogillats. *Ej må fråga om jäv mot särskild ledamot av nämnd väckas i högre rätt.*

Fråga om jäv mot domare i lägre rätt *får inte* upptagas i högre rätt, med mindre jävet i den högre rätten göres av part, som enligt vad i andra stycket stadgats är berättigad därtill, eller *överklagande sker* av beslut, varigenom jävet ogillats.

29 kap.

1 §⁶

Yppas vid överläggning till dom eller beslut skiljaktiga meningar, skall omröstning ske.

I tingsrätt skall, om nämnd har säte i rätten först ordföranden och, om ytterligare en lagfaren domare sitter i rätten, sedan denne säga sin mening. Ordföranden inhämta därefter nämndens mening.

Vid omröstning i annat fall skall den yngste i rätten först yttra sig och sedan var efter annan, såsom de hava säte i rätten. Har målet beretts av viss ledamot, *säga han* först sin mening. *I hovrätt skall dock, om nämndemän ingå i rätten, dessa sist säga sin mening.*

Envar ange de skäl, varå han grundar sin mening.

Om det vid överläggning till dom eller beslut *framförs* skiljaktiga meningar, skall omröstning ske.

Vid omröstningen skall den yngste i rätten först yttra sig. *Därefter skall ledamöterna yttra sig allt eftersom de har säte i rätten. Om målet har beretts av en viss ledamot, skall denne först säga sin mening. Om nämndemän ingår i rätten, skall dessa säga sin mening sist.*

Var och en skall ange de skäl han grundar sin mening på.

⁶ Senaste lydelse 1976:560.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 §⁷

Yppas i tingsrätt, då rätten består av en lagfaren domare och nämnd, annan mening än ordförandens och förena sig minst fyra eller, då i nämnden äro endast fyra, minst tre nämndemän om skälen och slutet, gälle nämndens mening; i annat fall gälle ordförandens.

Yppas, då tingsrätten består av två lagfarna domare och nämnd, annan mening än sådan som omfattas av de lagfarna domarna och förena sig, när sex sitta i nämnden, minst fem och eljest minst fyra nämndemän om skälen och slutet, gälle nämndens mening. I annat fall gälle den mening som omfattas av de lagfarna domarna. Förena sig dessa ej om en mening, gälle av deras meningar den som biträdes av de flesta av nämndemännen eller, om lika många biträda vardera meningen, den som är lindrigast; kan ej någon mening anses som lindrigare, gälle ordförandens. Om det erfordras, sker i fall som nu avses fortsatt omröstning inom nämnden för att utröna hur många som biträda vardera meningen.

Vid omröstning i annat fall gälle den mening, som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Har någon mening erhållit hälften av rösterna och är denna den lindrigaste, gälle den meningen; vid särskild omröstning, huruvida villkorlig dom skall meddelas eller skyddstillsyn eller skyddstillsyn jämte fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken ådömas eller förordnande meddelas om överlämnande till särskild vård, så ock eljest, då ej någon mening kan anses som lindrigare, gälle dock den mening, som erhållit hälften av rösterna och bland dem ordförandens.

Vid omröstning skall den mening gälla som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Om någon mening har erhållit hälften av rösterna och denna är den lindrigaste, skall den meningen gälla. Vid särskild omröstning huruvida rätten skall meddela villkorlig dom eller döma till skyddstillsyn eller skyddstillsyn jämte fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken eller meddela förordnande om överlämnande till särskild vård skall dock den mening gälla som har erhållit hälften av rösterna, bland dem ordförandens. Detsamma gäller även i andra fall när inte någon mening kan anses som lindrigare.

⁷ Senaste lydelse 1981:214.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 §⁸

Yppas vid omröstning, som avses i 3 § tredje stycket, flera än två meningar, utan att någon skall gälla, skola de röster, som äro ogynnsammast för den tilltalade, sammanläggas med de för honom därefter minst förmånliga och, om det erfordras, sammanläggningen fortsätts efter samma grund, till dess någon mening skall gälla; kan ej någon mening anses som ogynnsammare för den tilltalade, gälla den mening, för vilken rösterna äro flera än för annan, eller, om för flera meningar rösterna äro lika många, den som biträts av den främste bland dem, som röstat för någon av dessa meningar.

Om det vid omröstning enligt 3 § framförs flera än två meningar utan att någon skall gälla, skall de röster som är ogynnsammast för den tilltalade läggas samman med de röster som är därefter minst förmånliga för honom. Om det behövs skall sammanläggningen fortsättas efter samma grund till dess någon mening skall gälla. Om inte någon mening kan anses som ogynnsammare för den tilltalade, skall den mening gälla som har fått flest röster eller, om det finns flera meningar som har fått lika många röster, den mening som biträts av den främste bland dem som röstat för någon av dessa meningar.

6 §⁹

Beträffande omröstning i fråga, som hör till rättegången och ej avser ansvar eller som rör enskilt anspråk, så ock i fråga enligt 5 § eller om rättegångskostnad, gälla vad i 16 kap. är stadgat; angående häktning eller åtgärd, som avses i 25-28 kap., äge dock vad i detta kapitel föreskrives om omröstning i fråga om ansvar motsvarande tillämpning. Föres i brottmål talan om enskilt anspråk, vare rättens avgörande i ansvarsfrågan bindande vid prövningen av det enskilda anspråket. Har nämnd säte i rätten, skall även vid tillämpning av reglerna i 16 kap. gälla vad i 1 § andra stycket och 3 § första och andra styckena i detta kapitel är stadgat.

Beträffande omröstning i frågor som hör till rättegången och inte avser ansvar eller som rör enskilt anspråk samt i frågor enligt 5 § eller om rättegångskostnad gäller vad som föreskrivs i 16 kap. Beträffande häktning eller åtgärd som avses i 25-28 kap. tillämpas dock bestämmelserna i detta kapitel om omröstning i fråga om ansvar. Om det i brottmål förs talan om enskilt anspråk, skall rättens avgörande i ansvarsfrågan vara bindande vid prövningen av det enskilda anspråket.

⁸ Senaste lydelse 1976:560.

⁹ Senaste lydelse 1975:1288.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

49 kap.

7 §¹⁰

Har underrätt förklarat domare jävig eller ogillat jäv mot särskild ledamot av nämnd eller bifallit begäran om rättshjälp åt misstänkt i brottmål, skall vid underrättens beslut förbliva.

Har underrätt förklarat *en* domare jävig eller bifallit *en* begäran om rättshjälp åt misstänkt i brottmål, skall underrättens beslut *stå fast*.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983. Äldre bestämmelser gäller alltså vid huvudförhandlingar som har påbörjats före ikraftträdandet samt vid överläggningar och omröstningar i anslutning till sådana huvudförhandlingar.

2 Förslag till

Lag om ändring i giftermålsbalken

Härigenom föreskrivs att 15 kap. 29, 30 och 30 a §§ giftermålsbalken¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

15 kap.

29 §

I äktenskapsmål, boskillnadsmål, mål rörande bodelning och mål om underhåll som avses i denna balk skall underrätt vid handläggning, som enligt vad eljest är föreskrivet skall ske med tre eller fyra lagfarna domare, bestå av en lagfaren domare och nämnd. Vad nu sagts gäller även annat mål som *handlägges* i samma rättegång.

I äktenskapsmål, boskillnadsmål, mål rörande bodelning och mål om underhåll som avses i denna balk skall underrätt vid handläggning, som enligt vad eljest är föreskrivet skall ske med tre eller fyra lagfarna domare, bestå av en lagfaren domare och *tre nämndemän*. Vad nu sagts gäller även annat mål som *handläggs* i samma rättegång.

Om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet, får fyra nämndemän sitta i rätten.

Om det inträffar förfall bland nämndemännen sedan huvudförhandling har påbörjats, är rätten domför med en lagfaren domare och två nämndemän.

¹⁰ Senaste lydelse 1979:242.

¹ Balken omtryckt 1978:854.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

30 §

Har nämnd sätte i underrätt skola i nämnden sitta nämndemän till det antal som föreskrives i 1 kap. 4 § andra stycket rättegångsbalken. I sådant fall skola vidare följande avvikelser gälla från vad som eljest är föreskrivet om överläggning och omröstning i tvistemål.

Ordföranden skall vid överläggningen framställa saken och vad lag stadgar därom.

Vid omröstning skall ordföranden först säga sin mening och därefter inhämta nämndens.

Yppas annan mening än ordförandens och förena sig minst fyra eller, då i nämnden äro endast fyra, minst tre nämndemän om skälen och slutet, gäller nämndens mening. I annat fall gäller ordförandens mening.

Har nämnden bestämt rättens avgörande, svarar för detta envar nämndeman, som med sin röst bidragit därtill.

När nämndemän skall ingå i tingsrätten skall följande avvikelser gälla från vad som annars är föreskrivet om överläggning och omröstning i tvistemål.

Vid omröstning skall först ordföranden och därefter nämndemännen säga sin mening.

30 a §

Vid huvudförhandling i mål som avses i 29 § är hovrätt domför med tre lagfarna domare och två nämndemän. Flera än fyra lagfarna domare och tre nämndemän få ej sitta i rätten. Har målet i underrätten avgjorts utan nämnd, är dock hovrätten domför även med enbart lagfarna domare enligt vad som sägs i 2 kap. 4 § första stycket rättegångsbalken.

Deltaga nämndemän enligt första stycket i målets avgörande, skall vid överläggningen ordföranden eller, om målet beretts av annan lagfaren domare, denne framställa saken och vad lag stadgar därom. Vid omröstning skall gälla vad som är föreskrivet angående omröstning i tvistemål. Nämndemännen skola dock säga sin mening sist.

Vid huvudförhandling i mål som avses i 29 § är hovrätt domför med tre lagfarna domare och två nämndemän. Flera än fyra lagfarna domare och tre nämndemän får inte sitta i rätten. Om målet i underrätten har avgjorts utan nämndemän, är dock hovrätten domför även med enbart lagfarna domare enligt vad som sägs i 2 kap. 4 § första stycket rättegångsbalken.

Om nämndemän deltar enligt första stycket i målets avgörande, skall vid överläggningen ordföranden eller, om målet har beretts av en annan lagfaren domare, denne framställa saken och vad lag stadgar därom. Vid omröstning skall gälla vad som är föreskrivet om omröstning i tvistemål. Nämndemännen skall dock säga sin mening sist.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983. Äldre bestämmelser gäller alljämt vid huvudförhandlingar som har påbörjats före ikraftträdandet samt vid överläggningar och omröstningar i anslutning till sådana huvudförhandlingar.

3 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

Häri genom föreskrivs att 13, 17 och 20 §§ lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

I kammarrätts domkrets skall för kammarrätten finnas nämndemän till det antal, som föreskrives av regeringen. Regeringen fastställer för varje län inom domkretsen det antal nämndemän som skall utses. Kammarrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

Länsrätt är domför med en lagfaren domare och tre nämndemän om inte annat följer av 18 §. Fler än fyra nämndemän får inte sitta i rätten.

Om domförhet vid behandling av mål om fastighetstaxering finns, förutom i 18 §, bestämmelser i fastighetstaxeringslagen (1979:1152).

Regeringen bestämmer hur många nämndemän som skall finnas i varje län för tjänstgöring i länsrätten. Länsrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

Föreslagen lydelse

13 §

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer skall fastställa hur många nämndemän som skall finnas i kammarrätts domkrets för tjänstgöring i kammarrätten. Regeringen eller myndigheten skall vidare för varje län inom domkretsen fastställa det antal nämndemän som skall utses. Kammarrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

17 §

Länsrätt är domför med en lagfaren domare och tre nämndemän, om inte annat följer av 18 §.

Om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet, får fyra nämndemän sitta i rätten.

Om det inträffar förfall bland nämndemännen sedan handläggningen har påbörjats, är rätten domför med två nämndemän.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer skall fastställa hur många nämndemän som skall finnas i varje län för tjänstgöring i länsrätten. Länsrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

¹ Lagen omtryckt 1981:1323.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

20 §

Valbar till nämndeman i kammarrätt och länsrätt är myndig svensk medborgare, som är kyrkobokförd i länet och inte har fyllt sjuttio år.

Tjänsteman vid allmän förvaltningsdomstol, länsstyrelse eller under länsstyrelse lydande myndighet, *länsläkare, biträdande länsläkare*, lagfaren domare, åklagare eller advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta får inte vara nämndeman.

Tjänsteman vid allmän förvaltningsdomstol, länsstyrelse eller under länsstyrelse lydande myndighet, lagfaren domare, åklagare, *polisman* eller advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta får inte vara nämndeman.

Nämndeman i länsrätt får inte samtidigt vara nämndeman i kammarrätt.

Den som har fyllt sextio år eller uppger annat giltigt hinder är inte skyldig att mottaga uppdrag som nämndeman. Den som har avgått som nämndeman är inte skyldig att mottaga nytt uppdrag förrän efter sex år.

Rätten prövar självantagandet den valdes behörighet.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983. Äldre bestämmelser gäller alltså när den handläggning i vilken nämndemän skall delta har påbörjats före ikraftträdandet samt vid överläggningar och omröstningar i anslutning till handläggningen.

4 Förslag till**Lag om ändring i fastighetstaxeringslagen (1979:1152)**

Härigenom föreskrivs att 21 kap. 8 § fastighetstaxeringslagen (1979:1152) skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*21 kap.
8 §¹

Vid prövning av mål om fastighetstaxering består länsrätten av en lagfaren domare, *värderingstekniska ledamöter* samt nämndemän som särskilt utsetts för att *deltaga* vid behandlingen av sådana mål.

Vid prövning av mål om fastighetstaxering består länsrätten av en lagfaren domare, *en värderingsteknisk ledamot* samt *två* nämndemän som särskilt utsetts för att *delta* vid behandlingen av sådana mål. *Vad nu sagts gäller ej, om annat följer av 18 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar.*

¹ Senaste lydelse 1981:280.

Nuvarande lydelse

Rätten är domför med en lagfaren domare och tre andra ledamöter, varav minst en värderingsteknisk ledamot och minst två nämndemän, om inte annat följer av 18 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar. Fler än fyra ledamöter, utöver den lagfarne domaren, får inte tjänstgöra i rätten.

Föreslagen lydelse

Om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet, får ytterligare antingen en värderingsteknisk ledamot eller en nämndeman ingå i rätten.

Inträffar sedan handläggningen påbörjats förfall för en värderingsteknisk ledamot eller för en eller två av nämndemännen, är rätten ändå domför, om minst en värderingsteknisk ledamot och minst en nämndeman fortfarande ingår i rätten.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983. Äldre bestämmelser gäller alltjämt när den handläggning i vilken nämndemän skall delta har påbörjats före ikraftträdandet samt vid överläggningar och omröstningar i anslutning till handläggningen.

5 Förslag till**Lag om ändring i vattenlagen (1918:523)**

Härigenom föreskrivs att 11 kap. 12 § vattenlagen (1918:523) skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

11 kap.
12 §¹

Yppas vid överläggning i vatten-domstol skiljaktiga meningar, vare lag som i rättegångsbalken stadgas beträffande domstol, där allenast lagfurna ledamöter hava säte i rätten. Vid omröstning säge vatten-rättsdomaren sin mening först, därefter de tekniska ledamöterna och sist nämndemännen.

Vid omröstning skall först vattenrättsdomaren säga sin mening, därefter de tekniska ledamöterna och sist nämndemännen.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983.

¹ Senaste lydelse 1971:531.

6 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden

Härigenom föreskrivs att i 6 § lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden¹ ordet "nämnd" skall bytas ut mot "nämndemän".

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983. Äldre bestämmelser gäller alltjämt när den handläggning i vilken nämndemän skall delta har påbörjats före ikraftträdandet samt vid överläggningar och omröstningar i anslutning till handläggningen.

7 Förslag till

Lag om ändring i militära rättegångslagen (1948:472)

Härigenom föreskrivs att i 51 och 52 §§ militära rättegångslagen (1948:472)¹ ordet "nämnd" skall bytas ut mot "nämndemän".

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983.

8 Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att i 38 kap. 6 § brottsbalken¹ ordet "nämnd" skall bytas ut mot "nämndemän".

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983.

9 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Härigenom föreskrivs att 10 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 §

Förekommer i mål mot den som ej fyllt tjugoeft år anledning att döma till annan påföljd än böter.

Om det i mål mot den som inte har fyllt tjugoeft år finns anledning att döma till annan påföljd än böter,

¹ Senaste lydelse 1981: 459.

¹ Senaste lydelse av 51 § 1973: 19 och av 52 § 1969: 262.

¹ Senaste lydelse 1981: 211.

Nuvarande lydelse

böra för tjänstgöring i nämnd företrädesvis anlitas nämndemän med insikt och erfarenhet beträffande vård och fostran av ungdom.

Föreslagen lydelse

bör för tjänstgöring i tingsrätt företrädesvis anlitas nämndemän med insikt och erfarenhet beträffande vård och fostran av ungdom.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983.

10 Förslag till**Lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål**

Härigenom föreskrivs att 12 § lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål¹ skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

12 §

Yppas vid överläggning skiljaktiga meningar, tillämpas rättegångsbalkens regler om omröstning i domstol med endast lagfarna ledamöter. Vid omröstning skall först ordföranden säga sin mening, därefter den andre lagfarne ledamoten, så den tekniske ledamoten och sist nämndemännen.

Vid omröstning skall först ordföranden säga sin mening, därefter den andre lagfarne ledamoten, så den tekniske ledamoten och sist nämndemännen.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983.

11 Förslag till**Lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)**

Härigenom föreskrivs att i 17 § bötesverkställighetslagen (1979:189)¹ ordet "nämnd" skall bytas ut mot "nämndemän".

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983.

¹ Lagen omtryckt 1974:1064.

¹ Lydelse enligt prop. 1982/83:93.

12 Förslag till

Lag om ändring i vattenlagen (1983:000)

Härigenom föreskrivs att 13 kap. 10 § vattenlagen (1983:000) skall ha nedan angivna lydelse.

Lydelse enligt prop. 1981/82:130

Föreslagen lydelse

13 kap.
10 §

Om det vid överläggningar i vattendomstolen förekommer skiljaktiga meningar, gäller rättegångsbalkens bestämmelser om omröstning i domstol med endast lagfarna ledamöter. Vid omröstningen skall först ordföranden säga sin mening, därefter de tekniska ledamöterna och sist nämndemännen.

Vid omröstning skall först ordföranden säga sin mening, därefter de tekniska ledamöterna och sist nämndemännen.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1983-02-17

Närvarande: statsministern Palme, ordförande, och statsråden Lundkvist, Feldt, Sigurdson, Gustafsson, Leijon, Hjelm-Wallén, Andersson, Rainer, Boström, Bodström, Göransson, Gradin, Dahl, R. Carlsson, Holmberg, Hellström, Thunborg

Föredragande: statsrådet Rainer

Lagrådsremiss om underrätternas sammansättning m.m.

1 Inledning

I samband med domstolarnas anslagsframställningar för budgetåret 1981/82 togs bl.a. upp frågan om sammansättningsreglerna för tingsrätter och länsrätter. Inom justitiedepartementet upprättades därefter promemorian (Ds Ju 1981:18) Underrätternas sammansättning, vari föreslogs bl.a. en sänkning av antalet nämndemän i tingsrätterna från fem till tre. De lagtextförslag som upptogs i den nämnda promemorian bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Promemorian har remissbehandlats. Yttranden har avgetts av justiekanslern (JK), riksåklagaren (RÅ), domstolsverket (DV), hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Nedre Norrland, Stockholms tingsrätt, Uppsala tingsrätt, Malmö tingsrätt, Ystads tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Härnösands tingsrätt, Luleå tingsrätt, kammarrätten i Sundsvall, länsrätten i Stockholms län, länsrätten i Malmöhus län, länsrätten i Göteborgs och Bohus län, länsrätten i Västernorrlands län, länsrätten i Örebro län, rättegångsutredningen (1977:06), Sveriges domareförbund, Sveriges advokatsamfund, Nämndemännens riksförbund, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Landsorganisationen i Sverige (LO) och Centralorganisationen SACO/SR. En sammanställning av remissyttrandena har upprättats inom justitiedepartementet och finns tillgänglig i lagstiftningsärendet (dnr 528-83).

Promemorians förslag om nya sammansättningsregler för tingsrätterna och länsrätterna har ännu inte lett till lagstiftning. Frågan har emellertid aktualiserats på nytt i 1983 års budgetproposition (prop. 1982/83:100 bil. 4 s. 78). I enlighet med vad som förutskickades i propositionen avser jag nu att ta upp bl.a. den frågan.

2 Allmän motivering

2.1 Frågor om tingsrätternas domförhet

2.1.1 Utgångspunkter

En tingsrätt är i brottmål domför med en lagfaren domare och nämnd. I mål om brott av lindrigare natur får dock en lagfaren domare döma ensam. Nämnd deltar också vid handläggningen av tvistemål rörande vissa familjerättsliga förhållanden. Nämnden består i samtliga fall normalt av fem nämndemän.

Det är i dagens statsfinansiella situation nödvändigt att ta till vara alla möjligheter att rationalisera och effektivisera domstolarnas verksamhet. Samtidigt får besparingarna självfallet inte ske på det sättet att verksamhetens ändamål – att komma fram till avgöranden som uppfyller höga krav på rättssäkerhet och snabbhet – sätts i fara. Jag vill i det sammanhanget erinra om att målutvecklingen under de senaste åren varit sådan att några nämnvärda personalinskränkningar när det gäller yrkesdomarna i tingsrätterna inte f.n. synes möjliga.

Mot bakgrund av det sagda avser jag nu att ta upp frågan om sådana ändringar i domförhetsreglerna för tingsrätterna att dessa kan döma med ett färre antal nämndemän än nu.

2.1.2 Gällande ordning

Som nämnts är en tingsrätt i brottmål domför med en lagfaren domare och nämnd (1 kap. 3 § andra stycket rättegångsbalken, RB). Om huvudförhandling i målet kan beräknas pågå mer än fyra veckor får dock två lagfarna domare sitta i rätten jämte nämnden. I nämnden sitter fem nämndemän. Sex nämndemän får delta om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller annan särskild omständighet. Om det inträffar förfall för någon nämndeman sedan huvudförhandlingen har inletts är rätten domför med fyra i nämnden (1 kap. 4 § RB). Vid huvudförhandling i mål om brott för vilket inte är stadgat strängare straff än böter eller fängelse i högst sex månader är tingsrätten domför med en lagfaren domare ensam, under förutsättning att det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter (1 kap. 3 § tredje stycket RB).

Vid huvudförhandling i tvistemål består tingsrätten av tre eller högst fyra lagfarna domare (1 kap. 3 § RB). I mål om mindre värden är rätten dock alltid domför med en lagfaren domare. Vid huvudförhandling i vissa familjerättsliga mål skall rätten bestå av en lagfaren domare och nämnd. De mål som avses är äktenskapsmål och vidare mål om boskillnad, bodelning, familjerättsligt underhåll, faderskap, vårdnad, umgängesrätt samt omyndighetsförklaring och hävande av sådan förklaring. I fråga om antalet nämndemän gäller samma regler som vid huvudförhandling i brottmål (15 kap. 29 och 30 §§ giftermålsbalken samt 20 kap. 1 § föräldrabalken).

Vid förhandling i vissa domstolsärenden, i huvudsak tvistiga ärenden som skall prövas enligt giftermålsbalken eller föräldrabalken, skall tingsrätten ha samma sammansättning som i familjerättsliga tvistemål.

I fråga om omröstning i tingsrätt finns regler för brottmål i 29 kap. RB. Vid meningsskiljaktighet mellan nämnden och ordföranden gäller nämndens mening om minst fyra nämndemän eller, när endast fyra nämndemän sitter i rätten, minst tre är av samma mening om både domskälen och domslutet. I annat fall gäller ordförandens mening. Särskilda omröstningsregler finns för det fallet att två lagfarna domare ingår i rätten (3 §). De omröstningsregler som gäller tvistemål och ärenden när nämnd deltar i avgörandet motsvarar brottmålsreglerna.

Nuvarande domförhållsregler infördes i samband med tingsrättsreformen år 1971. Tidigare bestod nämnden av minst sju och högst nio nämndemän. I mål om brott för vilket inte var stadgat svårare straff än fängelse ett år var dock rätten domför med tre i nämnden.

Nämndemännen i tingsrätt brukar sägas ha kollektiv rösträtt. Denna benämning avspeglar dock numera knappast omröstningsreglernas faktiska innehåll. Längre tillbaka var nämndens kollektiva egenskaper mera framträdande. Det krävdes då i princip att nämnden var enig för att den lagfarna domaren skulle kunna överröstas. Den utformning av den kollektiva rösträtten som gäller i dag för nämnden i tingsrätt skiljer sig till sin verkliga innebörd oftast inte från individuell rösträtt. I det praktiskt sett mest betydelsefulla fallet med två meningar som står mot varandra innebär omröstningsbestämmelserna i sak detsamma som om individuell rösträtt hade gällt med utslagsröst för ordföranden.

Individuell rösträtt för nämndemän är numera det vanliga i andra domstolar än tingsrätter. Så har t.ex. nämndemännen i hovrätt, kammarrätt och länsrätt individuell rösträtt. Detsamma gäller då tingsrätten dömer i egenskap av fastighetsdomstol eller vattendomstol. Beteckningen nämnd har inte brukat användas på en grupp av nämndemän med individuell rösträtt.

2.1.3 Antalet nämndemän vid huvudförhandling

Departementsförslaget: En tingsrätt skall normalt vara domför med en lagfaren domare och tre nämndemän i stället för som nu en lagfaren domare och fem nämndemän. Den hittillsvarande domförhållsregeln behålls dock i mål om brott för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år.

Promemorieförslaget: En tingsrätt skall alltid vara domför med en lagfaren domare och tre nämndemän i de fall där rätten f.n. är domför med en lagfaren domare och fem nämndemän (promemorian s. 5–11).

Remissinstanserna: En knapp majoritet avstyrker promemorieförslaget. Flera tillstyrker en minskning till tre nämndemän. Ett par remissinstanser förordar fyra nämndemän.

Skäl för departementsförslaget: Lekmannamedverkan vid de svenska underrätterna har uråldriga traditioner. Även om skälen för denna medverkan skiftat under årens lopp, råder det även i våra dagar en bred enighet om att den är av stort värde från flera synpunkter. Först och främst utgör lekmannainflytandet en garanti för att domstolarnas avgöranden ligger i linje med allmänna rättsuppfattningar i samhället. Särskilt gäller detta i bedömningsfrågor, t.ex. angående påföljdsval eller bevisvärdering. Lekmännens medverkan bidrar därigenom till att medborgarnas förtroende för rättsskipningen upprätthålls. Vidare tillgodoser lekmännen medborgarnas intresse av insyn i domstolarnas verksamhet. På det sättet vidmakthålls tilltron till denna verksamhet på ett mer allmänt plan.

Samtidigt som det är väsentligt att de positiva effekterna av nämndemannamedverkan får full genomslagskraft även framgent, kräver en rationell användning av rättsväsendets resurser att inte fler nämndemän deltar i handläggningen av ett enskilt mål än som är motiverat för att tillgodose behoven av insyn i domstolarnas verksamhet och inflytande på rättens avgörande.

Frågan är då hur många nämndemän som behöver ingå i rätten för att en lekmannamedverkan skall fylla dessa funktioner. När det först gäller insynen i rättsskipningen kan jag instämma i vad som sägs i promemorian om att behovet av sådan insyn måste anses tillgodosett med bara ett par lekmän, en uppfattning som knappast motsagts under remissbehandlingen och som stöds av erfarenheter från andra verksamhetsområden, t.ex. hyresnämnderna.

Det är naturligtvis svårare att ge ett entydigt och generellt svar på frågan hur många nämndemän som måste ingå i rätten för att dess avgöranden i tillräcklig grad skall ge uttryck för allmänna medborgerliga värderingar. I stor utsträckning måste man i denna del röra sig med schabloner, eftersom det faktiska behovet av lekmannamedverkan i praktiken kan variera från mål till mål, bl.a. med hänsyn till vilken typ av frågor som skall prövas i det enskilda målet.

Jag vill i detta sammanhang fästa uppmärksamheten på att det vid de allmänna domstolarna – bortsett från något enstaka undantagsfall – inte ställs upp något krav på att en nämndeman skall vara sakkunnig på det område som målet rör. Tvärtom är det karakteristiskt för systemet att nämndemännen skall vara just lekmän. Vad som krävs av en nämndeman är alltså att han eller hon med hänsyn till sitt omdöme och sin livserfarenhet är lämpad att tjänstgöra som meddomare.

En invändning som vid remissbehandlingen av promemorian riktats mot en sammansättning med endast tre nämndemän är att den inte tillräckligt garanterar att olika uppfattningar i samhället blir representerade i rätten. Man torde därvid syfta på spridningen av såväl nämndemännens rent politiska åsikter som deras personliga värderingar i övrigt.

Med anledning av detta vill jag först och främst konstatera att det

givetvis inte är förenligt med nämndemannens roll som domare att lägga partipolitiska aspekter på ett mål, att alltså rösta för en viss utgång i målet därför att den kan tänkas ligga i linje med de åsikter som omfattas av det politiska parti han eller hon tillhör. Nämndemännen skall göra en självständig bedömning, där endast rättsliga aspekter får beaktas. Det kan aldrig bli fråga om att nämndemännen får låta sig bindas av annat än de ramar lagen drar upp. Det skulle utan tvivel vara förödande för domstolarnas anseende och i strid mot deras grundlagsenliga självständighet om domarna lät sig påverkas av sådana faktorer som t.ex. den åsikt ett politiskt parti företräder i en viss fråga (jfr 11 kap. 2 § regeringsformen).

Redan av detta följer att det aldrig kan bli tal om att låta politiska majoritetsförhållanden o.d. bestämma sammansättningen i ett visst mål. Att nämndemännen inte uppträder som representanter för ett visst parti betyder också att det inte kan framställas några krav på "partirepresentation" i ett enskilt mål, t.ex. att nämndemän från varje riksdagsparti skall delta i ett uppmärksammat mål. Jag vill för tydlighetens skull framhålla att detta är innebörden även av gällande ordning.

Men även om nämndemännen i sin verksamhet skall bortse från partipolitiska aspekter och i princip låta sig styras enbart av de rättsregler som samhället ställt upp, finns det naturligtvis i många – kanske de flesta – mål ett utrymme för nämndemannens personliga erfarenheter och värderingar. Det är i själva verket genom att ge uttryck för dessa som nämndemannen kan göra en av sina viktigaste insatser i rätten. Man kan emellertid aldrig komma så långt som till att nämndemännen i varje enskilt mål skall representera något slags genomsnitt av de s.k. allmänna medborgerliga värderingar som är av betydelse för det målet. Det är inte heller så att nämndemannakåren utgör något tvärsnitt av Sveriges befolkning. Vilka värderingar som blir representerade i domstolen i ett visst mål kan därför variera redan med nu gällande regler.

Jag vill med det anförda givetvis inte ha sagt att det är olämpligt att tingsrätterna vid indelningen av nämndemännen till tjänstgöring verkar för en spridning med hänsyn till politiskt hemvist eller till ålder, kön och yrkesverksamhet. Man lägger vid många tingsrätter ned ett betydande arbete på detta och jag vill understryka att en sådan fördelning kan ha ett stort värde. Jag menar emellertid att någon avgörande försämring av åsiktsspridningen bland tingsrättens ledamöter inte äger rum med en måttlig inskränkning av antalet nämndemän och att det inte heller för att nämnden skall fylla sin funktion är nödvändigt att i det enskilda målet få till stånd en från partipolitisk synpunkt representativ sammansättning.

Vid remissbehandlingen av promemorian har det från några håll uttryckts oro för att en sammansättning med tre nämndemän skulle medföra risk för att personligt tyckande får alltför stort utrymme i ett mål. Att en nämndeman i sitt dömande låter sig påverkas av rättsligt irrelevanta faktorer kan naturligtvis inträffa redan med gällande regler. Erfarenheterna talar

emellertid för att detta är ovanligt. Jag vill i det sammanhanget understryka att det enligt lag ankommer på den lagfarne domaren att för nämndemännen presentera de sakliga och rättsliga förutsättningarna för rättens avgörande i varje enskilt mål (30 kap. 7 § första stycket RB och 15 kap. 30 § andra stycket giftermålsbalken).

Av det sagda framgår att man även med nu gällande domförhållsregler i stor utsträckning är hänvisad till den enskilde nämndemannens personliga egenskaper och till samspelet mellan yrkesdomaren och lekmännen när det gäller möjligheterna att komma fram till ett riktigt och rimligt avgörande i ett mål. Att nämndemännen i vårt land allmänt är väl kvalificerade för sitt uppdrag torde det också råda en bred enighet om.

En jämkning av domförhållstalet för nämndemän kan i någon mån bidra till en mer allsidig rekrytering av nämndemän, om den leder till att varje nämndeman inte behöver tjänstgöra så ofta som nu.

Mot bakgrund av vad jag nu har sagt kan jag för min del inte finna att det skulle bli någon försämring av tingsrätternas möjligheter att komma fram till en sakligt riktig dom, om man i normalfallen minskar antalet nämndemän från fem till tre. Jag vill i sammanhanget erinra om att länsrätterna är domföra med en lagfaren domare och tre nämndemän. Erfarenheterna därifrån talar inte för att ett sådant antal är för litet för att rättens avgöranden skall fylla befogade krav på rättssäkerhet.

Vidare vill jag i detta sammanhang peka på att de allmänna underrätterna enligt de regler som gällde före den s.k. underrättsreformen år 1971 var domföra med en lagfaren domare och tre nämndemän i mål om brott för vilket det inte var stadgat svårare straff än fängelse ett år. Det finns enligt vad jag känner till inga belägg från denna tid för att tre nämndemän i brottmål av normal beskaffenhet skulle vara ett otillräckligt antal. Tvärtom är det på såväl domar- som nämndemannahåll en vanlig uppfattning att detta var en både bland parter och domstolsledamöter uppskattad sammansättning som gagnade en informell och odramatisk handläggning av mål om mindre allvarlig brottslighet.

Jag har alltså kommit fram till att tre nämndemän normalt sett räcker för att bevaka de intressen som lekmannamedverkan avser att tillgodose. Det finns emellertid en grupp mål där man med visst fog kan göra gällande att avgörandet bör träffas av ett större antal personer, nämligen mål om mycket grova brott. I sådana mål uppkommer oftare än annars grannliga bevisvärderingsfrågor. Vidare måste rätten göra svåra avvägningar när det gäller påföljden. Eftersom det normalt gäller långvariga fängelsestraff, är rättens bedömningar av synnerligen stor betydelse för den tilltalade. I dessa mål talar enligt min mening övervägande skäl för att nuvarande domförhållsregler i princip behålls.

Det finns alltså skäl som talar för en ordning som i viss mån kan sägas innebära en återgång till ett äldre system med olika domförhållsregler beroende på målets beskaffenhet. I promemorian avvisas tanken på en

sådan ordning, huvudsakligen med hänvisning till organisatoriska problem och risk för rättegångsfel. Denna bedömning delas i allmänhet av remissinstanserna.

Om ett differentierat nämnds-system skall införas på nytt, måste man söka åstadkomma en sådan avgränsning av området för den större sammansättningen att man undviker de nackdelar som har redovisats i promemorian. Detta kan enligt min mening åstadkommas med en ordning där den större sammansättningen förbehålls de grövsta brottmålen. Som jag tidigare nämnt är det i dessa mål som behovet av flera personers medverkan i rätten är störst. I sådana mål är den tilltalade praktiskt taget alltid berövad friheten. Målen måste därför avgöras snabbt och oftast med kort varsel. Huvudförhandlingen äger på grund därav ofta rum utanför det ordinarie tidsschemat vid s.k. extrating. Det är i de flesta fall inte aktuellt att handlägga andra mål vid samma tillfälle. Några beaktansvärda organisatoriska problem när det gäller utsättande av mål behöver således inte uppkomma.

Det är emellertid också nödvändigt att fixera en så klar gräns att tillämpningen av domförhållsregeln inte kräver några mer ingående överväganden i varje enskilt fall, med risk för rättegångsfel. Det är på grund därav inte möjligt att knyta an till den påföljd som den åtalade brottsligheten kan antas förskylla i det konkreta fallet, utan man bör låta gränsen följa de straffskalor som formellt gäller för det brott som åtalet avser.

En lämplig avvägning är enligt min mening att förbehålla den större sammansättningen för sådana brott där det lindrigaste straffet är fängelse i två år. En sådan gränsdragning innebär att en tingsrätt blir domför med en lagfaren domare och fem nämndemän i bl.a. mål om grova våldsbrott (t.ex. mord, dråp och våldtäkt), vissa allvarliga sedlighetsbrott, vissa grova allmänfarliga brott (t.ex. mordbrand, allmänfarlig ödeläggelse och grovt sabotage), allvarliga brott mot rikets säkerhet, vissa grova brott under krig samt grovt narkotikabrott och grov varusmuggling av narkotika.

Det kan naturligtvis hävdas att en gräns som utgår från den formella straffskalan och inte från brottets grovhet i det enskilda fallet inte garanterar att den större nämndsammansättningen medverkar just i de viktigaste målen. Som tidigare sagts är dock en klar gräns nödvändig för regelns tillämpning. Den omständigheten att lagstiftaren satt en minimigräns på två års fängelse för vissa brott innebär vidare ett principiellt ställningstagande att just brott av denna art generellt sett är av mycket allvarlig beskaffenhet. Jag vill också erinra om att motsvarande gräns redan finns i andra sammanhang i den allmänna domstolsprocessen. Sålunda gäller för dessa brott särskilda regler i fråga om häktning (24 kap. 1 § tredje stycket RB) och telefonavlyssning (27 kap. 16 § RB).

Någon anledning att göra skillnad mellan olika typer av tvistemål i vilka nämndemän deltar finns enligt min mening inte. I sådana tvistemål bör alltså nämndemännens antal i princip minskas från fem till tre.

Jag förordar att reglerna i 1 kap. 3 och 4 §§ RB ändras i enlighet med det anförda.

2.1.4 Individuell rösträtt för nämndemännen m.m.

Departementsförslaget: Nämndemännen i tingsrätterna får individuell rösträtt i enlighet med vad som gäller i länsrätterna, hovrätterna och kammarrätterna. Vid lika röstetal får ordföranden i princip utslagsröst. I brottmål skall dock den lindrigaste meningen gälla om den fått hälften av rösterna. Nämndemännen får vidare samma juridiska ansvar för domen som den lagfarne domaren.

Promemoriaeförslaget: Överensstämmer med departementsförslaget (promemorian s. 11–15).

Remissinstanserna: Majoriteten avstyrker förslaget, i huvudsak under anförande att nämndemännen får för stort inflytande över domen på bekostnad av juristdomaren. Några remissinstanser tillstyrker dock förslaget.

Skäl för departementsförslaget: Nämndemännen i länsrätterna, hovrätterna och kammarrätterna har individuell rösträtt, vilket i princip innebär att varje nämndemans mening väger lika tungt som juristdomarens. Vid lika röstetal har dock den senare utslagsröst. Detsamma gäller då en tingsrätt dömer i egenskap av fastighetsdomstol eller vattendomstol. I andra fall då nämndemän deltar i tingsrätterna ses de däremot fortfarande som ett kollektiv – nämnden. Tidigare gällde att endast en enhällig nämnd kunde överrösta juristdomaren. Sedan år 1971, då den nuvarande femmannanämnden infördes, finns omröstningsregler som i huvudsak innebär att vid oenighet nämndens mening skall gälla, om minst fyra nämndemän är överens om domskälen och domslutet. I praktiken innebär denna ordning i de flesta fall detsamma som individuell rösträtt med utslagsröst för ordföranden.

Remisskritiken mot promemoriaeförslaget tar närmast sikte på frågan om juristdomarens inflytande på domen i ett system med individuell rösträtt. Den frågan återkommer jag till i det följande. När det gäller spörsmålet om individuell eller kollektiv rösträtt framstår emellertid nuvarande system, där nämndemännen formellt ses som ett kollektiv, enligt min mening knappast som tidsenligt. Om man i ett system med tre nämndemän i flertalet mål skulle behålla den kollektiva rösträtten, borde det som regel krävas en enig nämnd för att överrösta ordföranden. Detta skulle i princip innebära en försvagning av nämndemännens ställning som går tvärs emot den förstärkning av lekmannainflytandet som i andra sammanhang anses önskvärd.

Jag anser sålunda att man i detta hänseende nu bör anpassa förfarandereglerna för tingsrätterna till vad som gäller vid övriga domstolar och till vad som i praktiken i stor utsträckning är en följd även av nu gällande regler. Nämndemännen i tingsrätterna bör alltså ges individuell rösträtt.

I de övriga domstolar där nämndemännen har individuell rösträtt har ordföranden som jag tidigare nämnt utslagsröst vid lika röstetal. Om motsvarande ordning införs vid tingsrätterna, innebär det i praktiken att juristdomarens inflytande i förhållande till nämndemännen inte nämnvärt förändras i förhållande till vad som gäller f.n. Remissinstanserna har i allmänhet inte haft någon erinran mot att man i ett system med individuell rösträtt i princip låter ordföranden få utslagsröst vid lika röstetal.

I brottmål gäller emellertid f.n. en delvis annan ordning för omröstning i kollegiala domstolar. Liksom i andra mål vinner den mening som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Har någon mening fått hälften av rösterna och är denna den lindrigaste skall den meningen gälla. I fall då inte någon mening kan anses som lindrigare gäller den meningen som fått hälften av rösterna och bland dem ordförandens (29 kap. 3 § tredje stycket RB). En kompletterande bestämmelse finns för det fall att flera än två meningar föreligger utan att någon skall gälla enligt den nyss beskrivna regeln. I sådant fall skall de röster som är ogynnsammast för den tilltalade sammanläggas med de därefter minst förmånliga och, om det erfordras, sammanläggningen fortsätts efter samma grund till dess någon mening skall gälla. Kan inte någon mening anses ogynnsammare för den tilltalade gäller den mening för vilken rösterna är flera än för en annan eller, om det finns lika många röster för flera meningar, den mening som biträts av den främste bland dem som röstat för någon av dessa meningar (29 kap. 4 § RB).

Lagens nuvarande ståndpunkt är att villkorlig dom, skyddstillsyn, skyddstillsyn jämte fängelse samt överlämnande till särskild vård inte är att anse som lindrigare än fängelse och att de angivna påföljderna inte heller inbördes kan graderas i svårhet. Detta innebär att vid lika röstetal mellan exempelvis fängelse och villkorlig dom ingen påföljd är att anse som lindrigare och ordförandens utslagsröst faller avgörandet. Resultatet blir alltså i det fallet detsamma som det skulle ha blivit vid en omröstning enligt de nuvarande reglerna för tingsrätt med nämnd. När omröstningen däremot gäller t.ex. frågan om frikännande eller om längden av ett fängelsestraff är en av meningarna lindrigare än den andra och denna kan därför komma att gälla vid omröstning i kollegial ordning. Vid nämndomröstning skulle vid lika röstetal utgången även i detta fall bli beroende av ordförandens ställningstagande.

I promemorian föreslogs för brottmålsens del att samma omröstningsregler som enligt vad jag nu har sagt gäller i andra kollegiala domstolar skulle införas även i tingsrätterna. Vid remissbehandlingen mötte detta förslag kritik från många håll. Man menade att juristdomaren – i kraft av sin specialutbildning – borde få ett avgörande inflytande vid lika röstetal, oavsett om han röstade för den lindrigaste meningen eller inte. Förslaget befarades leda till fler materiellt felaktiga domar och ett ökat antal överklaganden.

För egen del vill jag först och främst erinra om att skiljaktiga meningar vid tingsrätterna i praktiken förekommer endast i begränsad utsträckning. I de allra flesta fall råder enighet inom rätten. Att det föreligger två förslag som vart för sig samlar lika många röster är ovanligt. Härtill kommer att ordföranden enligt promemoriaförlaget normalt skulle få utslagsröst om lika röstetal skulle uppkomma i den kanske vanligaste situation där skiljaktiga meningar över huvud taget föreligger, nämligen den att omröstningen gäller lämplig påföljd över bötesnivån.

De nuvarande omröstningsreglerna för brottmål i kollegiala domstolar kan ses som ett modernt uttryck för den gamla grundsatsen "hellre fria än fälla". Råder så stor tvekan inom domstolen att ingen mening får mer än hälften av rösterna, får det anses ligga i linje med principerna för ett rättssamhälle att den mening får gälla som är till fördel för den tilltalade. Denna princip har hittills genomförts i alla kollegiala domstolar som har att handlägga brottmål, oavsett om lekmän deltar i rättskipningen eller ej och oavsett vilka som röstar för den ena eller den andra lösningen. Att ha en annan ordning för just tingsrätterna när nu individuell rösträtt införs även där skulle innebära ett avsteg från den tidigare nämnda grundsatsen som är svårt att försvara. Vill man ge nämndemännen i tingsrätterna en ställning i rätten som är förenlig med moderna former för lekmanamedverkan, får man enligt min mening ta steget fullt ut och acceptera att samma regler för inflytandet över domen gäller som i övriga domstolar.

Som framgått av det sagda kan reglerna för omröstning i en kollegial domstol i brottmål i vissa fall få konsekvenser som för en lekman kan te sig svårförståeliga. Om lika röstetal uppkommer t.ex. vid omröstning i frågan om den tilltalade skall dömas till fängelse eller bara till böter, skall den mening som förordar böter vinna, oavsett vilka som röstar för den, eftersom böter anses som en mildare påföljd än fängelse. Gäller omröstningen däremot val mellan fängelse och t.ex. villkorlig dom, får ordföranden utslagsröst på grund av att ingen mening kan anses som mildare. Hela frågan om påföljders inbördes stränghet är f.n. under övervägande av fängelsestraffkommittén (Ju 1979:04). Enligt vad jag har erfarit avser kommittén att lägga fram ett förslag till en reform i bl.a. detta ämne under år 1984. Enligt min mening får man under tiden fram till dess att en reform kan genomföras acceptera att omröstningsreglerna ger de resultat som jag nyss har redogjort för.

Mot bakgrund av det anförda förordar jag att samma omröstningsregler för brottmål som f.n. gäller i överrätterna enligt 29 kap. 3 och 4 §§ RB får gälla även i tingsrätterna. De särregler som f.n. gäller för omröstning i tingsrätt (29 kap. 1 § andra stycket samt 3 § första och andra styckena) kan därvid upphävas.

Nämndemän med individuell rösträtt bör som anförs i promemorian inte sammanföras under beteckningen nämnd. Om nämndemännen i tingsrätterna får självständig rösträtt medför det att den kollektiva nämnden inte

längre kommer att finnas kvar i någon domstolssammansättning (frånsett krigsrätt). De regler i bl.a. RB som avser nämnd bör därför upphävas och ordet nämnd utmönstras ur de föreskrifter som syftar på den kollektiva nämnden. I samband därmed kan reglerna om omröstning i fastighetsdomstol och vattendomstol i viss utsträckning förenklas.

Vid individuell rösträtt är det – i enlighet med vad som sägs i promemorian – rimligt att varje ledamot har samma ansvar för avgörandet som ordföranden. Förslaget har i denna del knappast mött någon erinran vid remissbehandlingen.

I 29 kap. 7 § RB sägs att när nämnden ensam har bestämt rättens avgörande varje nämndeman som med sin röst har bidragit till avgörandet svarar för detta. För att det inte skall råda någon tvekan om att varje domare – alltså även lekmannadomare – som med sin röst har deltagit i avgörandet också är ansvarig för domen i juridisk mening bör detta stadgande upphävas i samband med att individuell rösträtt införs för nämndemännen i tingsrätterna.

Nämndemän med individuell rösträtt bör naturligtvis ha inflytande på domens eller beslutets närmare utformning. Hur detta inflytande mera konkret skall komma till uttryck får avgöras från fall till fall. Erfarenheterna från bl.a. hovrätterna och länsrätterna talar dock för att samarbetet mellan de lagfarna ledamöterna och lekmännen kan ordnas på ett smidigt sätt. I de talrika fall när domen i ett mål avkunnas i direkt anslutning till huvudförhandlingen kan nämndemännen redan nu ta aktiv del i utformningen av domskälen. Även i övriga fall – där alltså domen meddelas vid ett senare tillfälle – bör rätten normalt redan i samband med överläggningen kunna dra upp sådana riktlinjer för domens utformning att vidare samråd rörande denna är överflödigt. Det finns därför enligt min mening inte anledning att befara att lekmännens ökade formella ansvar för domen kommer att medföra några praktiska eller andra problem.

2.1.5 Tingsrättens sammansättning i vidlyftiga brottmål

Departementsförslaget: Tingsrätterna skall även med de föreslagna domförehetsreglerna ha möjlighet att förstärka rätten med en extra nämndeman, om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet.

Promemrieförslaget: Överensstämmer med departementsförslaget (promemorian s. 15).

Remissinstanserna: Ingen har framfört någon erinran i denna del.

Skäl för departementsförslaget: Enligt 1 kap. 3 § RB skall, som tidigare har angetts, tingsrätten i brottmål bestå av en lagfaren domare och nämnd. Om huvudförhandlingen kan beräknas kräva minst fyra veckor får dock två lagfarna domare och nämnd sitta i rätten. I 1 kap. 4 § RB anges att fem skall sitta i nämnden och att det, om det är påkallat med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet, får sitta sex i nämnden.

Möjligheterna att förstärka tingsrättens sammansättning infördes år 1976 (prop. 1975/76:64, JuU 18, rskr 124). Det ansågs att behov av en utökad sammansättning emellanåt kunde föreligga för att undvika att rätten, t.ex. vid sjukdom, förlorar sin domförhet. Den dåvarande departementschefen betonade emellertid att den förstärkta juristsammansättningen endast borde komma i fråga i undantagsfall, där olägenheterna av att huvudförhandlingen måste göras om framstod som särskilt stora, och att det inte var meningen att domstolarna slentrianmässigt skulle ha dubblerad juristsammansättning så snart en rättegång beräknades pågå fyra veckor.

Som anförs i promemorian kvarstår behovet av att i vissa mål kunna utöka tingsrätten med en extra lagfaren ledamot och en nämndeman, antingen samtidigt eller var för sig, även om sådana ändringar i fråga om tingsrätternas domförhet som jag har förordat i det föregående genomförs. Remissinstanserna har inte haft något att erinra mot förslaget i denna del. Tingsrätten bör därför ges möjlighet att, i de fall rätten är domför med tre nämndemän, sätta in en fjärde nämndeman om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet. Nuvarande möjlighet att förstärka en femmannanämnd med ytterligare en nämndeman bör givetvis bestå.

Jag förordar att 1 kap. 3 och 4 §§ RB ändras i enlighet med det anförda.

2.1.6 Domförhet i tingsrätt vid förfall.

Departementsförslaget: En tingsrätt skall även med de föreslagna domförhetsreglerna fortsätta att vara domför om det efter huvudförhandlingens början inträffar förfall för en nämndeman. Om rätten från början är domför med tre nämndemän, får alltså handläggningen i detta fall slutföras med endast två nämndemän. Är målet av sådan beskaffenhet att fem nämndemän skall delta, är rätten vid förfall domför med fyra.

Promemoriaeförslaget: Överensstämmer i princip med departementsförslaget (promemorian s. 16).

Remissinstanserna: Meningarna är delade bland dem som yttrat sig i frågan. Somliga tillstyrker förslaget eller lämnar det utan erinran, medan andra avstyrker under anförande att medverkan av endast två nämndemän innebär en alltför svag sammansättning.

Skäl för departementsförslaget: Enligt gällande ordning skall som nämnts fem sitta i tingsrättsnämnden (1 kap. 4 § RB). Rätten är emellertid domför med fyra i nämnden om det inträffar förfall för en nämndeman sedan huvudförhandlingen har påbörjats. Vid huvudförhandlingens början måste alltså rätten vara fulltalig. Rätten behåller inte sin domförhet om den lagfarne ledamoten får förfall. I de sällsynta fall när två lagfarna ledamöter sitter i rätten jämte nämnd behåller rätten sin domförhet om en av dem får förfall.

Enligt promemorian behöver den säkerhetsventil som det innebär att rätten förblir domför trots att en nämndeman får förfall inte anlitas särskilt

ofta. Det är enligt promemorian emellertid av stort praktiskt värde att ha denna utväg med tanke på de kostnader och olägenheter som parter, domstolen och ibland även andra förorsakas av att en huvudförhandling måste avbrytas på grund av bristande domförhet och, i värsta fall, tas om från början vid ett senare tillfälle. Det sägs därför vara angeläget att behålla motsvarande regler om domförhet vid förfall även efter en nedskärning av antalet nämndemän.

Jag vill för min del instämma i att det från processekonomisk synpunkt framstår som angeläget att man behåller en möjlighet att fortsätta en huvudförhandling trots att en nämndeman får förfall. Jag kan visserligen hysa förståelse för den under remissbehandlingen framförda uppfattningen att en sammansättning med en juristdomare och endast två nämndemän är väl liten. Det bör emellertid erinras om att det enligt mitt förslag inte är fråga om att gå ned till två nämndemän i de grövsta brottmålen, där ju sammansättningen med fem nämndemän föreslås bibehållen. Med hänsyn härtill och till att förfall för en ledamot av rätten under pågående huvudförhandling i praktiken är sällan förekommande, anser jag det godtagbart att tingsrätten även med de föreslagna domförhetsreglerna bibehåller sin domförhet vid förfall för en nämndeman. Det åligger emellertid domstolen att från fall till fall noga pröva om huvudförhandlingen bör fortsätta med det lägre antalet nämndemän.

Reglerna i 1 kap. 3 och 4 §§ RB bör ändras i enlighet med det anförda.

2.2 Frågor om länsrätternas domförhet

2.2.1 *Utgångspunkter*

Sedan år 1971 deltar nämndemän i rättskipningen i länsrätt – tidigare länsskatterätt och länsrätt (prop. 1971:14, CU 9, rskr 52). Rätten är därvid domför med en lagfaren domare och tre nämndemän. Nämndemännen har individuell rösträtt. Fler än fyra nämndemän får inte sitta i rätten. I viss utsträckning är länsrätten dock domför med en lagfaren domare ensam. Länsrätten behåller inte sin domförhet om nämndemännens antal blir lägre än tre. Reglerna om länsrättens domförhet finns i 17 och 18 §§ lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar.

I det nyss nämnda lagstiftningsärendet förordade lagrådet att både omröstningsreglerna och bestämmelserna om antalet nämndemän skulle få samma utformning som beträffande tingsrätterna. Propositionsförslaget kom dock att få det innehåll som sedermera blev lag. I riksdagen väcktes en motion som innebar att antalet nämndemän borde vara fyra, dock med bibehållen domförhet vid förfall för en av nämndemännen. Avsikten var att rätten i normalfallet skulle ha ett udda antal röstande och lika röstetal alltså kunna undvikas. Civilutskottet, vars yttrande godtogs av riksdagen, uttalade bl.a. att man ansåg det lämpligt att t.ex. relativt okomplicerade mål

kunde handläggas med tre nämndemän (CU 1971:9 s. 14). Därvid förut-satte utskottet att mer svårbedömda mål alltid avgjordes med fyra nämnde-män.

Länsrätterna låter ofta fyra nämndemän ingå i rätten. Anledningen till detta är främst att man inte vill riskera att domförheten brister, exempelvis på grund av jäv hos någon nämndeman. I den tidigare nämnda promemo-rian (Ds Ju 1981:18) Underrätternas sammansättning föreslogs att antalet nämndemän i länsrätt skulle minskas till normalt tre, i överensstämmelse med vad som förordades för tingsrätternas del. Vidare föreslogs att läns-rätten skulle få slutföra handläggningen av ett mål även om det inträffar förfall för en nämndeman under handläggningens gång.

I det följande kommer jag mot den nu angivna bakgrunden att ta upp frågan om en anpassning av domförhetsreglerna för länsrätterna till vad jag tidigare förordat för tingsrätternas del.

2.2.2 Antalet nämndemän vid handläggning i länsrätt

Departementsförslaget: En länsrätt skall vara domför med en lagfaren domare och tre nämndemän. Endast om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet får fyra nämndemän sitta i rätten. Vid förfall för en nämndeman sedan handläggningen har påbörjats skall rätten vara domför med två nämndemän.

Promemorieförslaget: Överensstämmer i princip med departementsförslaget (promemorian s. 22–23).

Remissinstanserna: De flesta remissinstanserna har tillstyrkt prome-morieförslaget eller lämnat det utan erinran. Ett par remissinstanser har avstyrkt förslaget.

Skäl för departementsförslaget: När jag tidigare behandlade frågan om tingsrätternas domförhet konstaterade jag att det av statsfinansiella skäl är nödvändigt att inte fler nämndemän deltar i handläggningen av ett mål än som är motiverat från saklig synpunkt. Detta gäller naturligtvis även för länsrätternas del. När det gäller tingsrätterna har jag ansett att en samman-sättning med en lagfaren domare och tre nämndemän är tillräcklig i alla mål utom de grövsta brottmålen. Lagstiftarens ståndpunkt i fråga om länsrät-terna är redan enligt nu gällande regler att denna sammansättning i princip är tillräcklig i alla sorters mål.

Tingsrätterna har vissa begränsade möjligheter att förstärka rätten med ytterligare en nämndeman. Förstärkningsmöjligheten gäller dock i huvud-sak bara de vidlyftiga målen. För länsrätternas del är förstärkningsmöjligheten formellt obegränsad och används på många håll i praktiskt taget samtliga mål där nämndemän deltar. Med hänsyn till besparingsintresset är det viktigt att denna praxis ändras så att fyra nämndemän deltar endast när det är sakligt motiverat. Samma regler bör i princip gälla för båda proces-serna. Som påpekats under remissbehandlingen bör reglerna för fastighets-taxeringsprocessen anpassas till vad som gäller i länsrätterna i övrigt.

I enlighet med vad jag tidigare förordat för tingsrätternas del bör en länsrätt behålla sin domförhet om det inträffar förfall för en nämndeman under pågående handläggning. Med hänsyn till förvaltningsprocessens konstruktion kan man – som påpekats vid remissbehandlingen – inte knyta rätten att fortsätta handläggningen till att huvudförhandling pågår när förfallet inträder. Man får i stället ställa upp som krav att den handläggning i vilken nämndemännen deltar skall ha påbörjats.

Ett praktiskt problem tycks på vissa håll inom länsrätterna vara den situationen att en nämndeman under handläggningen av ett mål finner sig jävig att delta i avgörandet. Det bör påpekas att den omständigheten att jäv föreligger inte kan anses utgöra sådant förfall som medför att rätten bibehåller sin domförhet trots att en nämndeman avträder. Om det på grund av några särskilda omständigheter skulle finnas anledning för länsrätten att befara att jävssituationer kan uppkomma under en session, kan det finnas skäl att utnyttja möjligheten att kalla en fjärde nämndeman till sessionen i enlighet med de regler som jag förordat i det föregående.

Reglerna i 17 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar och i 21 kap. 8 § fastighetstaxeringslagen (1979:1152) om länsrätts domförhet bör ändras i enlighet med det anförda.

2.3 Antalet nämndemän vid domstolen

Departementsförslaget: Antalet nämndemän vid varje domstol skall bestämmas av regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer. Tanken är att den som fastställer domstolens arbetsordning även skall bestämma antalet nämndemän.

Bakgrund och skäl för departementsförslaget: Enligt 1 kap. 4 § RB ankommer det på hovrätten att efter tingsrättens hörande bestämma det antal nämndemän som skall finnas i varje domsaga. För hovrätterna och de allmänna förvaltningsdomstolarna bestäms däremot antalet nämndemän av regeringen, förordningen (1976:696) om antalet nämndemän i hovrätt och kammarrätt samt förordningen (1979:591) om antalet nämndemän i länsrätt.

Inom regeringskansliet pågår ett fortlöpande arbete med att decentralisera beslutsfattande från regeringen till myndigheterna. Bestämmandet av antalet nämndemän är enligt min mening en sådan fråga som inte behöver handläggas av regeringen utom beträffande den mellankommunala skatterätten, där ju regeringen själv utser nämndemännen.

Vid valet av beslutande myndighet förefaller det mig naturligt att anknyta till den myndighet som fastställer arbetsordningen för en domstol. Dessa myndigheter får anses besitta sådana kunskaper om arbetsförhållandena på de olika domstolarna som gör dem särskilt lämpade att handha frågan om antalet nämndemän.

Enligt domstolarnas instruktioner fastställer hovrätterna arbetsordning-

ar för tingsrätterna med undantag för de tre största tingsrätterna, som själva gör det. Motsvarande gäller för de allmänna förvaltningsdomstolarna. Hovrätterna och kammarrätterna fastställer sina egna arbetsordningar. Jag vill i detta sammanhang erinra om att frågan om domstolarnas arbetsordningar berörs i 1983 års budgetproposition (prop. 1982/83:100 bil. 4 s. 69–70) och att jag där förordat att det nuvarande systemet behålls.

För att man skall få till stånd den önskvärda ordningen bör de regler som nu finns i 1 kap. 4 § och 2 kap. 4 a § RB samt 13 och 17 §§ lagen om allmänna förvaltningsdomstolar ersättas av en regel som anger att befogenheten att bestämma det antal nämndemän som skall finnas i varje domkrets tillkommer regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer. En bestämmelse av detta slag finns redan beträffande nämndemän i fastighetsdomstol i 6 § lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål.

När det gäller hovrätterna och kammarrätterna skall regeringen enligt nuvarande regler också bestämma hur många nämndemän som skall utses för varje län eller del av län inom domkretsen (4 kap. 5 § RB och 13 § lagen om allmänna förvaltningsdomstolar). I samband med de ändringar jag nyss förordat bör givetvis även öppnas möjlighet till delegation av denna befogenhet.

Jag vill tillägga att det även med de nyss förordade ändringarna i domförhållsreglerna i allmänhet torde vara lämpligt att behålla det nuvarande antalet nämndemän i de olika domkretsarna. En minskad tjänstgöringsfrekvens gör uppdraget mindre betungande samtidigt som ett stort antal lekmän även i fortsättningen kommer att vara engagerade i rättskipningen. De nuvarande lagreglerna om val av nämndemän är dessutom så avfattade att det endast i ringa utsträckning är möjligt att minska antalet nämndemän i en domsaga.

Däremot är det inget som hindrar att man ökar antalet nämndemän. Utgångspunkten bör vara att nämndemännen får en väl avvägd tjänstgöringstäthet. Någon allmängiltig regel för detta kan inte ställas upp. En ordning där varje nämndeman i sin schemalagda tjänstgöring deltar åtminstone en dag var sjätte vecka bör emellertid kunna tjäna som riktmärke. Den genomsnittliga tillströmningen av nämndmål och andelen mål som är vidlyftiga eller som i övrigt kräver extra rättegångsdagar är faktorer som bör tas med i bilden. Dessutom bör beaktas förekomsten av tingsställen där lokalt rekryterade nämndemän tjänstgör. Självfallet bör en viss enhetlighet eftersträvas så att tjänstgöringen blir ungefär lika omfattande oberoende av var i landet som en nämndeman tjänstgör.

Jag vill understryka att den omständigheten att en nämndeman inte kan eller vill tjänstgöra i den omfattning som behövs inte bör vara skäl att öka antalet nämndemän. I allmänhet bör saken kunna ordnas under hand genom att domstolen samråder med nämndemännen. Föreligger bestående svårigheter för en nämndeman att fullgöra sitt uppdrag som nämndeman bör han ställa sin plats till förfogande för nyval.

2.4 Frågan om polismän som nämndemän i de allmänna förvaltningsdomstolarna

Departementsförslaget: I lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar anges uttryckligen att polismän inte kan vara nämndemän i allmän förvaltningsdomstol.

Bakgrund och skäl för departementsförslaget: Tjänsteman vid allmän förvaltningsdomstol, länsstyrelse eller under länsstyrelse lydande myndighet, länsläkare, biträdande länsläkare, lagfaren domare, åklagare eller advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta får enligt 20 § andra stycket lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar inte vara nämndeman i kammarrätt eller länsrätt. En motsvarande regel gäller för mellankommunala skatterätten. En nämndeman i länsrätt får inte samtidigt vara nämndeman i kammarrätt. Det ankommer på rätten att självständigt pröva den valdes behörighet. Upphör en nämndeman att vara valbar eller behörig förfaller uppdraget (21 § första stycket lagen om allmänna förvaltningsdomstolar).

Enligt 4 kap. 6 § RB får lagfaren domare, befattningshavare vid domstol, åklagare, polisman eller advokat eller den som annars har till uppgift att föra andras talan inför rätta inte vara nämndeman i tingsrätt eller hovrätt.

Föreskriften om vilka funktionärer som inte får vara nämndemän i länsrätt och kammarrätt infördes år 1979 i samband med länsrättsreformen. Den motsvarades närmast av 9 § andra stycket lagen (1971:52) om skatterätt, fastighetstaxeringsrätt och länsrätt, som upphävdes genom länsrättsreformen. Den lagen byggde på förslag i en departementspromemoria (Stencil C 1970:3). Bestämmelserna om valbarhets- och behörighetsvillkor m.m. för nämndeman i skatterätt och länsrätt borde enligt promemorian (s. 58) utformas med motsvarande bestämmelser för nämndeman i allmän underrätt som mönster. Promemorians författningsförslag innehöll en föreskrift om att en lagfaren domare, tjänsteman vid länsstyrelse eller under länsstyrelse lydande myndighet, åklagare, polisman eller advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta inte skulle få vara nämndeman vid skatterätt eller länsrätt. I promemorieförslaget var alltså polisman uttryckligen undantagen.

Remissinstanserna hade inte något att invända mot att bestämmelserna om valbarhets- och behörighetsvillkor för nämndemän i skatterätt och länsrätt utformades efter mönster av motsvarande bestämmelser i RB. Föredragande departementschefen uttalade (prop. 1971:14 s. 86) att bestämmelserna om valbarhet och behörighetsvillkor för nämndemän i allt väsentligt borde utformas i enlighet med förslaget i departementspromemorian. I lagförslaget i propositionen togs inte polisman upp men däremot tillades tjänsteman vid länsnykterhetsnämnden, länsläkare, biträdande länsläkare och socialvårdskonsulent bland de funktionärer som uteslöts från valbarhet. Frågan om polismanns valbarhet berördes inte vid riksdagsbehandlingen (jfr CU 1971:9 s. 16).

När det gäller tolkningen av uttrycket "tjänsteman vid - - - länsstyrelse eller under länsstyrelse lydande myndighet" kan framhållas att enligt 30 § första stycket polisinstruktionen (1972:511) länsstyrelsen är den högsta polismyndigheten i länet. I 4 § polisinstruktionen anges att som polisman räknas tjänsteman hos rikspolisstyrelsen som i sin tjänst är skyldig att fullgöra polisverksamhet, länspolischef, biträdande länspolischef, polismästare, polisöverintendent och polissekreterare som har genomgått polischefskurs I av polischefsutbildningen samt polis- eller kriminalkommisarie, polis- eller kriminalinspektör, polis- eller kriminalassistent, extra ordinarie polisman och extra polisman som har genomgått grundkursen vid polishögskolan. I den mån någon av dessa befattningshavare inte kan anses vara tjänsteman vid länsstyrelse eller under länsstyrelse lydande myndighet är denne alltså trots sin egenskap av polisman behörig att vara nämndeman i allmän förvaltningsdomstol.

Vid 1981/82 års riksmöte väcktes en motion (1981/82:518) om att riksdagen hos regeringen skulle hemställa om förslag till en sådan ändring av gällande lag att det klart framgår att polisman vid polisdistrikt är behörig att vara nämndeman i länsrätt. Justitieutskottet inhämtade remissyttranden över motionen från kammarrätten i Stockholm, länsrätten i Stockholms län, rikspolisstyrelsen och Svenska polisförbundet. Kammarrätten och rikspolisstyrelsen avstyrkte medan polisförbundet tillstyrkte bifall till motionen. Länsrätten ansåg att reglerna om valbarhet beträffande nämndeman i allmän domstol och i allmän förvaltningsdomstol borde bli föremål för en gemensam översyn.

Justitieutskottet uttalade i sitt av riksdagen godkända betänkande (JuU 1982/83:5) bl.a. att det enligt utskottets mening var otillfredsställande att det råder osäkerhet rörande innebörden av gällande rätt i det hänseende som aktualiserats genom motionen. Denna osäkerhet borde undanröjas genom lagstiftning. I detta syfte borde enligt utskottets mening översyn ske av frågan om polismans valbarhet till uppdrag som nämndeman i länsrätt, kammarrätt och mellankommunala skatterätten. Som framkommit under remissbehandlingen finns det skäl som talar för och emot att en polisman bör vara valbar till nämndeman i sådan domstol. Under översynsarbetet borde skälen för och emot närmare belysas och övervägas. Även andra frågor om villkoren för valbarhet till uppdrag som nämndeman i skilda sammanhang borde kunna tas upp till behandling i syfte att få så enhetliga bestämmelser som möjligt. Det borde ankomma på regeringen att besluta om formerna för översynen.

För egen del anser jag det naturligt att en polisman inte bör komma i fråga som nämndeman i allmän domstol med tanke på polisens roll i brottmålsförfarandet. En polisman kommer emellertid i sin yrkesutövning på olika sätt i kontakt även med frågor som faller inom de allmänna förvaltningsdomstolarnas målområden, t.ex. vid omhändertaganden enligt lagstiftningen om vård av missbrukare och vård av unga. Polismän som

nämndemän skulle därför av parter i dessa domstolar kunna uppfattas som företrädare för motsstående myndighetsintressen. De skäl som talar mot att polismän är nämndemän i de allmänna domstolarna talar därför i stor utsträckning även mot att de är nämndemän i de allmänna förvaltningsdomstolarna. Detta valbarhetshinder bör klart framgå av lagtexten. Det bör alltså anges i 20 § andra stycket lagen om allmänna förvaltningsdomstolar att polismän inte får vara nämndemän i allmän förvaltningsdomstol.

Länsläkarorganisationen avskaffades år 1981. Även om någon länsläkare på grund av vissa övergångsbestämmelser fortfarande kan ha sin befattning kvar torde något praktiskt behov av att bibehålla valbarhetshindret för länsläkare och biträdande länsläkare i det nyss nämnda lagrummet inte längre föreligga.

2.5 Frågan om den övre åldersgränsen för nämndemannauppgdrag

Departementsförslaget: Den övre åldersgränsen för nämndemannauppgdrag behålls.

Bakgrund och skäl för departementsförslaget: Enligt 4 kap. 6 § första stycket RB är den som fyllt 70 år inte valbar till nämndeman i hovrätt eller tingsrätt. Motsvarande bestämmelse för nämndemän i allmän förvaltningsdomstol finns i 20 § första stycket lagen om allmänna förvaltningsdomstolar. Om en nämndeman uppnår 70 års ålder under sin mandatperiod, förfaller uppdraget.

Regeln i RB om en övre åldersgräns på 70 år för nämndemän infördes år 1963 (prop. 1963:156, 1LU 27). I propositionen anförde departementschefen bl.a. följande:

Såsom första lagutskottet i ett förra året avgivet yttrande funnit, talar beaktansvärda skäl för att en övre åldersgräns stipuleras för valbarhet till nämndeman i allmän underrätt. Därmed ökas garantierna för att i nämnden icke kommer att sitta personer, som på grund av alltför hög ålder är mindre skickade att tjänstgöra såsom domare. Även om de organ, som har att välja nämndemän, fullgör denna uppgift med stor omsorg, får likväl icke förbises, att det mången gång kan vara vanskligt att avgöra, huruvida en viss till nämndeman föreslagen person med hänsyn till sin ålder kommer att vara i stånd att under mandatperioden på tillfredsställande sätt fullgöra med nämndemansuppgdraget förenade åligganden, särskilt som mandatperioden är så lång som sex år.

Med hänvisning till bestämmelsen i RB har sedermera 70-årsgränsen införts för nämndemän i andra domstolar. Samma åldersgräns gäller f.ö. också i arrendenämnderna, hyresnämnderna och taxeringsnämnderna.

I en motion vid 1979/80 års riksmöte (mot. 1979/80:1039) yrkades att riksdagen hos regeringen skulle begära att tillämpliga lagar och förordningar ändrades så att ingen övre åldersgräns fastställdes för innehav av offent-

liga uppdrag. Enligt motionen kan man ibland inte dra tillräcklig nytta av äldre personers livserfarenhet och kunnande på grund av att man har beslutat om övre åldersgränser.

I sitt av riksdagen godkända betänkande (KU 1980/81:8) uttalade konstitutionsutskottet bl.a. följande:

Enligt utskottet bör huvudprincipen vara att inga övre åldersgränser skall finnas för offentliga uppdrag. Detta är också det normala förhållandet. För förtroendemannauppdrag i domstolar och vissa domstolsliknande organ har emellertid under 1960- och 1970-talen införts en sjuttioårsgräns. Motivet synes då ha varit att man har velat öka garantierna för att inte uppdraget skall innehas av personer som på grund av alltför hög ålder är mindre skickade att tjänstgöra som domare. Utskottet har förståelse för detta motiv. Å andra sidan kan det med större tyngd hävdas att det även i dessa fall borde få ankomma på de organ som utser uppdragstagarna att utan lagfästa begränsningar av detta slag välja de personer som anses mest lämpade för uppdragen.

Även om starka skäl således synes tala mot att behålla de existerande övre åldersgränserna för offentliga uppdrag, kan utskottet inte ställa sig bakom motionärernas krav att utan närmare utredning slopa dessa gränser. Utskottet föreslår därför att regeringen får närmare pröva behovet av övre åldersgränser som villkor för valbarhet till offentliga uppdrag mot bakgrund av vad utskottet i det föregående anför. Detta bör ges regeringen till känna.

Utskottsbetänkandet remissbehandlades samtidigt med promemorian om underrätternas sammansättning och rapporten om nämndemännens tjänstgöringsförhållanden. Så gott som alla remissinstanser som uttalade sig i denna fråga avstyrkte ett avskaffande av 70-årsgränsen.

För nämndemannauppdrag är det, som jag anförde i det föregående, av största betydelse att uppdragstagarna har en bred folklig förankring. Det kan därför inte komma i fråga att utan tungt vägande skäl genom valbarhetsvillkor utesluta stora grupper av medborgare. För min del anser jag dock att de skäl som år 1963 ansågs tala för införandet av en övre åldersgräns för nämndemän alltså är bärande. Jag vill tillägga att en av de ojämnheter i nämndemannakårens sammansättning som särskilt påtalats är att genomsnittsåldern är markant högre bland nämndemännen än bland befolkningen i övrigt. Ett slopande av den övre åldersgränsen kan befaras förstärka detta förhållande. Det kan här påpekas att en undersökning om nämndemännens tjänstgöringsförhållanden visar att ålderspensionärerna redan nu utgör en lika stor andel av nämndemannakåren som av befolkningen i övrigt.

Jag vill f.ö. erinra om att de lagfarna domarna är skyldiga att avgå med pension från sina tjänster vid 67 års ålder. Även om det förekommer att domstolarna anlitar pensionerade domare för förstärkningsändamål torde det vara sällsynt att man därvid anlitar domare som fyllt 70 år.

Jag förordar alltså att man behåller de nuvarande reglerna om åldersgräns för nämndemän.

3 Kostnadsfrågor

Kostnaderna för nämndemannaersättningar i tingsrätt och hovrätt uppgick budgetåret 1981/82 till 38,7 milj. kr. och i länsrätt och kammarrätt till 7,7 milj. kr. I 1983 års budgetproposition har jag angett att en minskning av antalet nämndemän kan medföra en kostnadsminskning med (12,5 + 1,5) 14 milj. kr. Det förhållandet att fem nämndemän alltjämt kommer att tjänstgöra i tingsrätt i vissa mål påverkar inte denna beräkning. För domstolsverket och domstolarna uppkommer dessutom vissa mera marginella besparingar på det administrativa området.

4 Ikraftträdande m.m.

Jag förordar att de nya reglerna får träda i kraft den 1 juli 1983. I övergångshänseende bör i fråga om tingsrätterna föreskrivas att äldre bestämmelser skall tillämpas i fråga om sådana huvudförhandlingar som har påbörjats före ikraftträdandet samt vid överläggningar och omröstningar i anslutning till sådana huvudförhandlingar. Vad nu sagts om huvudförhandlingar gäller i fråga om länsrätterna i stället handläggning, i vilken nämndemän deltar.

5 Upprättade lagförslag

I enlighet med det anförda har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken.
2. lag om ändring i giftermålshalken.
3. lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar.
4. lag om ändring i fastighetstaxeringslagen (1979:1152),
5. lag om ändring i vattenlagen (1918:523),
6. lag om ändring i lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden.
7. lag om ändring i militära rättegångslagen (1948:472),
8. lag om ändring i brottsbalken.
9. lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.
10. lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål.
11. lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189) samt
12. lag om ändring i vattenlagen (1983:000).

I fråga om förslaget under 4 har jag samrått med chefen för finansdepartementet.

Förslagen bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 2*.

6 Specialmotivering

6.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

I kap. 3 §

I första stycket föreslås endast språkliga ändringar.

Andra stycket innehåller f.n. huvudregeln för tingsrättens sammansättning i brottmål, dvs. att rätten skall bestå av en lagfaren domare och nämnd. Vidare regleras möjligheten att förstärka rätten med en extra lagfaren ledamot vid långvariga huvudförhandlingar.

I enlighet med vad jag anfört i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.1.3) föreslås domförhållsregeln ändrad så att tingsrätten vid huvudförhandling i brottmål normalt skall bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän. I mål om brott för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år skall dock enligt andra meningen i andra stycket en lagfaren domare och fem nämndemän sitta i rätten.

När det gäller att bedöma frågan om den större sammansättningen behövs i ett enskilt fall torde de allra flesta mål inte bereda några svårigheter. Bedömningen skall normalt utgå från åklagarens brottsrubricering i stämningsansökningen. Skulle tingsrätten i något enstaka fall vid granskningen av stämningsansökningen finna att målet sannolikt rör ett grövre brott än vad rubriceringen ger vid handen, bör fem nämndemän delta. Om t.ex. åtalet justeras under huvudförhandlingen till att avse ett brott med minimum två års fängelse i straffskalan kan förhandlingen nämligen inte fortsätta med tre nämndemän.

Det bör påpekas att den större sammansättningen inte bör användas i mål om sådana brott där det finns en generell möjlighet att underskrida en strafftid om två års fängelse. Detta medför att mål om t.ex. ett försöksbrott till följd av regeln i 23 kap. 1 § andra stycket brottsbalken alltid bör handläggas med tre nämndemän oavsett vilket minimistraff som är stadgat för ett fullbordat brott av samma art. De straffnedsättningsgrunder, som kan komma i fråga enligt reglerna i 33 kap. brottsbalken och som mer är hänförliga till situationen i det enskilda målet, bör däremot inte inverka på frågan om rättens sammansättning i det nu aktuella hänseendet.

I andra styckets sista mening upptas – i enlighet med vad som anförts i avsnitt 2.1.5 i den allmänna motiveringen – en regel om möjlighet att under vissa omständigheter förstärka rätten med en nämndeman. Regeln motsvarar i sak nuvarande andra meningen i 4 § andra stycket. Den föreslagna lydelsen avser att täcka både det fallet att rätten är domför med tre nämndemän och den situationen att fem nämndemän är ett minimikrav. Om förutsättningarna för en utökning av antalet nämndemän – vilka i sak helt överensstämmer med gällande rätt – är uppfyllda, får alltså rätten bestå av en lagfaren domare och fyra nämndemän resp. en lagfaren domare och sex nämndemän.

Till *tredje stycket* har överförts den nuvarande regeln i andra styckets andra mening om att två juristdomare under vissa omständigheter får ingå i rätten. Regeln har endast jämkats redaktionellt.

I ett nytt *fjärde stycke* upptas en regel om att tingsrätten skall anses domför även om det under huvudförhandlingen inträffar förfall bland nämndemännen. Regeln motsvarar nuvarande 4 § andra stycket sista meningen. Av skäl som angetts i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.1.6) skall principen om bibehållen domförhet vid förfall gälla oavsett om tingsrätten från början var domför med tre eller fem nämndemän.

Reglerna om ensamdomarkompetens i nuvarande tredje stycket föreslås utan ändringar få bilda ett nytt *femte stycke*.

1 kap. 4 §

I enlighet med vad jag anfört i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.3) bör befogenheten att bestämma antalet nämndemän i en domsaga tillkomma regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer. Paragrafens *första stycke* har ändrats i enlighet med det sagda.

Paragrafens andra stycke innehåller f.n. regler om bl.a. antalet nämndemän i nämnden, om förstärkning av rätten med en nämndeman och om domförhet trots förfall för en nämndeman. Dessa regler har i förslaget flyttats till 1 kap. 3 §.

2 kap. 4 a § och 4 kap. 5 §

I paragraferna finns bestämmelser om att regeringen skall bestämma antalet nämndemän i varje hovrätts domkrets och fastställa hur många nämndemän som skall utses för varje län eller del av län som ingår i domkretsen. Som anförts i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.3) bör regeringen ha möjlighet att delegera dessa uppgifter. Reglerna har ändrats i enlighet med det sagda. Dessutom har första stycket i 2 kap. 4 a § genomgått vissa redaktionella ändringar.

4 kap. 14 §

Paragrafen behandlar bl.a. parternas rätt att göra jävsinvändning mot domare. Tredje styckets sista mening innehåller en särregel i fråga om särskild ledamot av nämnd. Som påpekats vid remissbehandlingen av promemorian bör denna särregel upphävas i samband med att nämndemännen i tingsrätterna får individuell rösträtt och fullt självständig ställning. En fråga om jäv mot en tingsrättsnämndeman kommer alltså enligt förslaget att kunna väckas även i högre rätt, på samma sätt som nu är fallet när det gäller jäv mot t.ex. en juristdomare eller en nämndeman i hovrätt (jfr 49 kap. 7 § i det följande).

Det föreslås också vissa språkliga justeringar i tredje stycket.

29 kap.

Kapitlet innehåller regler för omröstningsförfarandet i brottmål. Reglerna i 1, 3, 4 och 6 §§ föreslås ändrade med anledning av förslaget om individuell rösträtt för tingsrättsnämndemän. Den nuvarande 7 § innehåller en bestämmelse om nämndens ansvar för domen i de fall där nämnden har bestämt utgången i målet. I enlighet med vad som sägs i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.1.4) kommer nämndemännens ansvar för domen med den föreslagna ordningen inte att skilja sig från det som en juristdomare har. Regeln i 7 § föreslås mot denna bakgrund upphävd.

1 §

I denna paragraf ges regler för omröstning i brottmål. *Första stycket* har jämkats redaktionellt. Nuvarande *andra stycket* behandlar omröstningsordningen i tingsrätt när nämnd medverkar. Bestämmelserna är avpassade för en nämnd med kollektiv rösträtt. Det föreslås att stycket upphävs och att behövliga bestämmelser i stället tas upp i nuvarande tredje stycket.

I det nuvarande *tredje stycket* finns bestämmelser om omröstning i andra fall än när nämnd deltar i tingsrätt. Där stadgas att den yngste i rätten eller, i förekommande fall, referenten i målet först skall säga sin mening, att voteringen därefter skall ske i åldersordning i rätten samt att när nämndemän ingår i hovrätt dessa skall säga sin mening sist. I förslaget har denna reglering av omröstningsordningen behållits och stycket gjorts generellt tillämpligt. Detta innebär att samma bestämmelser kommer att gälla för omröstning i både hovrätt och tingsrätt, oavsett hur rätten är sammansatt. På samma sätt som gäller nu skall nämndemännen rösta sist.

I övrigt har en viss språklig bearbetning gjorts.

3 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om röstsammanräkning i brottmål. De två första styckena ger regler om kollektiv omröstning av nämnd när sådan ingår i tingsrätten. Dessa stycken föreslås bli upphävda.

Den gällande lydelsen av tredje stycket avser röstsammanräkningen i brottmål i andra fall än när nämnd medverkar i tingsrätten. Dessa regler avser individuell rösträtt och gäller f.n. endast vid omröstning i brottmål i hovrätt. Det föreslås att reglerna skall gälla också för tingsrätterna oavsett om en eller två juristdomare deltar och oavsett antalet nämndemän. Vidare har språket moderniserats.

4 och 6 §§

Paragraferna innehåller bestämmelser om röstsammanräkning i vissa fall vid flera skiljaktiga meningar än två och om omröstning i vissa särskilda frågor. Sista meningen i 6 §, vari hänvisas till bestämmelser som tar sikte på kollektiv rösträtt för nämnd och som nu föreslås upphävida, har utgått i förslaget. I övrigt har gjorts vissa redaktionella och språkliga ändringar i paragraferna.

49 kap. 7 §

Paragrafen innehåller regler om förbud mot att överklaga en underrätts beslut i vissa fall. Där upptas bl.a. det fallet att underrätten ogillat jäv mot en särskild ledamot av nämnd. Som påpekats vid remissbehandlingen finns det inget skäl att ha kvar detta fullföljdsförbud när nämndemännen nu ges individuell rösträtt och fullt självständig ställning. Ett beslut om ogillande av jäv mot en tingsrättsnämndeman bör i stället följa de regler som gäller för motsvarande beslut i fråga om juristdomare. Paragrafen har justerats i enlighet med det sagda. Vidare föreslås en språklig modernisering.

6.2 Förslaget till lag om ändring i giftermålsbalken*15 kap. 29 §*

Paragrafen innehåller f.n. vissa bestämmelser om tingsrättens sammansättning i familjerättsliga tvistemål. Övriga regler i detta hänseende finns f.n. i 30 § första stycket första meningen.

Enligt förslaget sammanförs alla regler om tingsrättens sammansättning i de aktuella målen till 29 §. I samband därmed har en viss redaktionell omdisposition ägt rum. Bl.a. har hänvisningarna till RB i stor utsträckning tagits bort och reglerna i stället skrivits in direkt i paragrafen.

Första stycket innehåller huvudregeln för tingsrättens sammansättning i de aktuella målen. Tingsrätten skall vid all handläggning som ej kan äga rum inför ensamdomare bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän. Regeln blir tillämplig vid sådan huvudförhandling, som ej hålls i förenklad form enligt 42 kap. 20 § andra stycket RB, samt vid syn på stället. I fråga om skälen för den föreslagna minskningen av antalet nämndemän från fem till tre hänvisas till den allmänna motiveringen, avsnitt 2.1.3.

I *andra stycket* regleras förutsättningarna för att förstärka rätten med en extra nämndeman. Möjligheterna till sådan förstärkning är enligt förslaget desamma som enligt gällande rätt (nuvarande 1 kap. 4 § andra stycket RB, som är tillämpligt på grund av hänvisningen i 15 kap. 30 § giftermålsbalken).

I *tredje stycket* upptas en regel om att tingsrätten skall anses domför trots att det under pågående huvudförhandling inträffar förfall bland nämndemännen. Regeln motsvarar i princip gällande rätt (1 kap. 4 § andra stycket RB), dock med den ändringen att tingsrätten enligt förslaget blir domför med en lagfaren domare och endast två nämndemän (jfr den allmänna motiveringen, avsnitt 2.1.6).

15 kap. 30 §

I första stycket ges f.n. bestämmelser om nämndemännens antal i familjerättsmål. Alla regler om tingsrätts domförhet i dessa mål har i förslaget samlats i 29 §.

Paragrafens gällande lydelse föreskriver i övrigt vissa avvikelser från de

vanliga reglerna om överläggning och omröstning i tvistemål. Dessa avvikelser är dels att ordföranden vid överläggningen skall framställa saken och vad lag stadgar om den, dels att vid omröstning ordföranden först skall säga sin mening och sedan inhämta nämndens, dels att sammanräkning av rösterna vid skiljaktiga meningar skall ske enligt de nuvarande reglerna för brottmål i 29 kap. 3 § första stycket RB, dels att nämndemännen ansvarar för domen om denna bestämts av nämnden.

I första och tredje styckena föreslås jämkningar som betingas av förslaget om individuell rösträtt för nämndemännen.

När nuvarande regler för nämndemannamedverkan i familjemål infördes år 1971 gjordes röstberäkningen lika som för brottmålen. Därvid redovisades inga närmare överväganden om hur omröstningsreglerna borde vara beskaffade. Uppenbarligen ansågs det naturligt att – på samma sätt som tidigare hade gällt vid häradsrätterna – ha en enda omröstningsregel när nämnd ingick i tingsrätt, oavsett om målet gällde brott eller familjerättsliga förhållanden. När det nu föreslås individuell rösträtt för nämndemännen är det mindre lämpligt att behålla den rådande överensstämmelsen mellan röstsammanräkning i brottmål och i familjerättsmål. Den lösning som ligger närmast till hands är att låta reglerna i 16 kap. RB om omröstning i tvistemål bli tillämpliga, dvs. att vid lika röstetal ge ordföranden utslagsröst. Detta åstadkoms genom att den nu gällande föreskriften i 15 kap. 30 § fjärde stycket giftermålsbalken om röstsammanräkning upphävs. I så fall kommer hänvisningen till tvistemålsreglerna i paragrafens första stycke att gälla.

Bestämmelsen i femte stycket om nämndemännens ansvar för domen när de bestämt utgången har utgått i förslaget. Skälen för detta har närmare utvecklats i anslutning till 29 kap. RB.

15 kap. 30 a §

I paragrafen, som behandlar hovrätternas domförhet i familjerättsmål, har gjorts vissa redaktionella och språkliga ändringar.

6.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

13 §

I paragrafen finns bestämmelser bl.a. om att regeringen bestämmer om antalet nämndemän i varje kammarrätts domkrets och fördelar dessa nämndemän mellan de län som ingår i domkretsen. I enlighet med vad som anförts i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.3) bör regeringen ha möjlighet att delegera denna befogenhet. Reglerna har ändrats i enlighet med det sagda.

17 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om länsrätts domförhet och vissa regler av organisatorisk natur rörande nämndemän i länsrätt.

Enligt den nuvarande lydelsen av *första stycket* är länsrätt domför med en lagfaren domare och tre nämndemän. Fler än fyra nämndemän får inte sitta i rätten.

Som närmare har utvecklats i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.2.2) bör reglerna för länsrätternas domförhet i allt väsentligt nu samordnas med motsvarande regler för tingsrätterna. I enlighet med det sagda föreslås i *andra stycket* som en förutsättning för att en fjärde nämndeman skall få sitta i rätten – på samma sätt som för tingsrätternas del – att detta är behövt med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet. I den allmänna motiveringen har nämnts att det torde kunna bli aktuellt att tillämpa förstärkningsmöjligheten inför en sessionsdag då det av någon särskild orsak finns misstanke om att jävssituationer kan uppkomma. Ytterligare en situation då regeln kan bli tillämplig är den att målet kräver att nämndemännen deltar i handläggningen vid flera olika tillfällen, t.ex. dels vid en muntlig förhandling och dels vid ett eller flera föredragningsfall avsevärt tidigare eller senare. Avsikten med förstärkningen skall givetvis vara att undvika bristande domförhet om en nämndeman är hindrad att delta i den fortsatta handläggningen.

I *tredje stycket* har införts en regel om att länsrätten bibehåller sin domförhet trots att det inträffar förfall bland nämndemännen efter det att handläggningen av ett mål börjat. Med uttrycket "handläggning" avses i detta sammanhang den handläggning vid rätten i vilken nämndemännen deltar, antingen det är fråga om en muntlig förhandling eller en föredragning. Rätten att fortsätta handläggningen trots förfallet omfattar endast det aktuella målet, däremot inte andra mål som planerats in under sessionsdagen.

Det nuvarande *andra stycket*, som innehåller upplysningar rörande domförhetsregler i fastighetstaxeringsmål, har tagits upp oförändrat i ett nytt *fjärde stycke*.

I nuvarande *tredje stycket* finns bestämmelser bl.a. om att regeringen bestämmer om antalet nämndemän i varje länsrätts domkrets. I enlighet med vad som anförts i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.3) bör regeringen ha möjlighet att delegera denna befogenhet. Reglerna har ändrats i enlighet med det sagda och flyttats över till ett nytt *femte stycke*.

20 §

I paragrafen finns regler om vilka som är valbara till nämndemän i länsrätter och kammarrätter. I *andra stycket* föreslås ett tillägg, varav uttryckligen följer att polismän inte får vara nämndemän i dessa domstolar. Den närmare innebörden av förslaget har berörts i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.4). Av skäl som nämnts i den allmänna motiveringen har

vidare det som sägs i regeln om länsläkare och biträdande länsläkare tagits bort.

6.4 Förslaget till lag om ändring i fastighetstaxeringslagen (1979:1152)

21 kap. 8 §

I paragrafen upptas regler för länsrättens sammansättning i mål om fastighetstaxering. Vissa ändringar föreslås i syfte att anpassa reglerna till vad som gäller i övrigt för länsrätternas del. Vidare har en redaktionell omdisposition av reglerna gjorts.

I *första stycket* enligt förslaget upptas huvudregeln för länsrättens sammansättning i mål om fastighetstaxering. Enligt denna skall rätten vid sådan handläggning, som ej kan ske inför ensamdomare i enlighet med reglerna i 18 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar, bestå av en lagfaren domare, en värderingsteknisk ledamot och två nämndemän.

I *andra stycket* behandlas möjligheterna att förstärka rätten med ytterligare en värderingsteknisk ledamot eller en nämndeman. Enligt gällande rätt har länsrätten full frihet i detta hänseende. Den föreslagna regleringen innebär att utrymmet för att tillkalla ytterligare en ledamot anpassas till vad som gäller i övriga mål vid länsrätterna. I den delen kan hänvisas till vad som anförts i specialmotiveringen till 17 § lagen om allmänna förvaltningsdomstolar. Det bör observeras att det liksom enligt gällande rätt endast är tillåtet att tillkalla ytterligare en ledamot, antingen en värderingsteknisk ledamot eller en nämndeman.

I *tredje stycket* upptas en regel om att rätten behåller sin domförhet trots att en värderingsteknisk ledamot eller en eller två nämndemän får förfall. Regeln, som för fastighetstaxeringsmålens del är ny, innebär en anpassning till vad som föreslås gälla i övriga mål vid länsrätterna samt till vad som redan nu gäller för mål vid tingsrätt och fastighetsdomstol (jfr prop. 1982/83:41). En förutsättning för att rätten skall vara domför trots förfallet är enligt förslaget att någon representant för varje kategori av ledamöter – lagfaren ledamot, värderingsteknisk ledamot och nämndeman – sitter kvar i rätten. Har t.ex. antalet nämndemän från början varit två, får endast förfall inträffa för den ene. Om rätten däremot utnyttjat den i andra stycket föreslagna möjligheten att anlita ytterligare en nämndeman, bibehålls domförheten även om två av nämndemännen får förfall.

6.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål

12 §

Paragrafen innehåller regler för omröstning i fastighetsmål. Om det vid överläggning framförs skiljaktiga meningar, skall enligt första meningen tillämpas RB:s regler om omröstning i domstol med endast lagfarna leda-

möter, dvs. reglerna för omröstning i kollegial domstol. När nämndemännen i tingsrätterna enligt vad som tidigare anförts får individuell rösträtt, kommer i RB i omröstningshänseende endast att finnas kvar regler för kollegial domstol. Hänvisningen i första meningen framstår därvid som mindre lämplig. Eftersom det i 2 § finns en allmän hänvisning för fastighetsmålens del till reglerna för rättegången i allmän domstol, kan hela första meningen i förevarande paragraf utgå. I fråga om turordningen vid omröstning, som behandlas i paragrafens andra mening, måste däremot särregleringen finnas kvar.

6.6 Förslaget till lag om ändring i vattenlagen (1918:523)

11 kap. 12 §

Paragrafen innehåller regler för omröstning i vattenmål. Av skäl som angetts i specialmotiveringen till förslaget till lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål kan första meningen, som hänvisar till RB:s regler för omröstning i kollegial domstol, utgå och ersättas av den allmänna hänvisningen till RB när det gäller handläggningen av vattenmål i 11 kap. 1 § fjärde stycket.

6.7 Förslaget till lag om ändring i vattenlagen (1983:000)

13 kap. 10 §

I prop. 1981/82:130 har föreslagits en ny vattenlag, som avses ersätta bl.a. 1918 års vattenlag. Riksdagsbehandlingen av förslaget är ännu inte avslutad. Det kan dock förutses att den nya vattenlagen kan träda i kraft den 1 januari 1984. I förevarande paragraf i förslaget finns regler för omröstning i vattenmål, vilka i sak är desamma som i nuvarande lagstiftning. Hänvisningen i paragrafens första mening till RB:s regler om omröstning i kollegial domstol bör – på samma sätt som tidigare föreslagits när det gäller 1918 års vattenlag – utgå och ersättas av den allmänna hänvisningen till RB:s regler i 13 kap. 2 § förslaget till ny vattenlag.

Ändringen bör träda i kraft samtidigt som den nya vattenlagen.

6.8 Övriga ändringsförslag

Som nämnts i den allmänna motiveringen bör ordet "nämnd" i princip ersättas med "nämndemän". Detta berör 38 kap. 6 § brottsbalken, 6 § lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden, 51 och 52 §§ militära rättegångslagen (1948:472), 10 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare och 17 § bötesverkställighetslagen (1979:189).

7 Hemställan

Jag hemställer att lagrådets yttrande inhämtas över förslagen till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i giftermålsbalken,
3. lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar,
4. lag om ändring i fastighetstaxeringslagen (1979:1152),
5. lag om ändring i vattenlagen (1918:523),
6. lag om ändring i lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden,
7. lag om ändring i militära rättegångslagen (1948:472),
8. lag om ändring i brottsbalken,
9. lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare,
10. lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål,
11. lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189) samt
12. lag om ändring i vattenlagen (1983:000).

8 Beslut

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

LAGRÅDET

Utdrag
PROTOKOLL
vid sammanträde
1983-03-02

Närvarande: f. d. justitierådet Petrén, justitierådet Rydin, regeringsrådet Brink.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 17 februari 1983 har regeringen på hemställan av statsrådet Rainer beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i giftermålsbalken,
3. lag om ändring i lagen (1971: 289) om allmänna förvaltningsdomstolar,
4. lag om ändring i fastighetstaxeringslagen (1979: 1152),
5. lag om ändring i vattenlagen (1918: 523),
6. lag om ändring i lagen (1946: 807) om handläggning av domstolsärenden,
7. lag om ändring i militära rättegångslagen (1948: 472),
8. lag om ändring i brottsbalken,
9. lag om ändring i lagen (1964: 167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare,
10. lag om ändring i lagen (1969: 246) om domstolar i fastighetsmål,
11. lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979: 189) samt
12. lag om ändring i vattenlagen (1983: 000).

Förslagen har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Lars Eklycke och hovrättsfiskalen Stefan Strömberg.

Förslagen föranleder följande yttrande av *lagrådet*:

Förslaget till lag om ändring i lagen (1971: 289) om allmänna förvaltningsdomstolar

Övergångsbestämmelsen

Övergångsbestämmelsen till lagen syftar endast på den handläggning med nämndemän som påbörjats före lagens ikraftträdande och fortsätter därefter. Med den utformning bestämmelsen fått i det remitterade förslaget kan den måhända uppfattas som gällande också mål där handläggning med nämndemän förekommit före ikraftträdandet men sedan av någon anledning inställts. Till undvikande av sådant missförstånd förordar lagrådet att övergångsbestämmelsen får följande lydelse: "Äldre bestämmelser gäller alltjämt när den handläggning i vilken nämndemän skall delta har påbörjats före ikraftträdandet samt vid överläggningar och omröstningar i anslutning till handläggningen."

Förslaget till lag om ändring i fastighetstaxeringslagen (1979: 1152)

Övergångsbestämmelsen

Övergångsbestämmelsen torde böra ges samma lydelse som den lagrådet förordat vid förvaltningsdomstolslagen.

Förslaget till lag om ändring i lagen (1946: 807) om handläggning av domstolsärenden

Övergångsbestämmelsen

För att det skall vara otvetydigt att — när handläggning med nämnd påbörjats före lagens ikraftträdande och skall fortsätta därefter — de äldre domförhållsreglerna gäller förordar lagrådet en övergångsbestämmelse av samma lydelse som den lagrådet föreslagit beträffande förvaltningsdomstolslagen.

Förslaget till lag om ändring i militära rättegångslagen (1948: 472)

Enligt förslaget skall ordet "nämnd" i 52 § militära rättegångslagen (1948: 472) bytas ut mot "nämndemän". Motsvarande ändring bör göras också i 51 §.

Förslaget till lag om ändring i lagen (1964: 167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

10 §

Regleringen i denna paragraf enligt dess nuvarande lydelse avser endast tjänstgöring i tingsrättsnämnd. Enligt den i remissen föreslagna utformningen kommer emellertid även nämndemän i hovrätt att omfattas, vilket inte torde vara meningen. Därför torde efter ordet "tjänstgöring" i den föreslagna lydelsen böra inskjutas orden "i tingsrätt".

Övriga lagförslag

Lagrådet lämnar förslagen utan erinran.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1983-03-10

Närvarande: statsministern Palme, ordförande, och statsråden I. Carlsson, Lundkvist, Feldt, Sigurdsen, Gustafsson, Leijon, Hjelm-Wallén, Petersson, Andersson, Rainer, Boström, Göransson, Gradin, Dahl, R. Carlsson, Holmberg, Hellström, Thunborg

Föredragande: statsrådet Rainer

Proposition om underrätternas sammansättning m. m.

Föredraganden anmäler lagrådets yttrande¹ över förslagen till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
 2. lag om ändring i giftermålsbalken,
 3. lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar,
 4. lag om ändring i fastighetstaxeringslagen (1979:1152),
 5. lag om ändring i vattenlagen (1918:523),
 6. lag om ändring i lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden,
 7. lag om ändring i militära rättegångslagen (1948:472),
 8. lag om ändring i brottsbalken,
 9. lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare,
 10. lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål,
 11. lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189) samt
 12. lag om ändring i vattenlagen (1983:000).
- Föredraganden redogör för lagrådets yttrande och anför.

1 De remitterade förslagen

Lagförslagen bör ändras i enlighet med vad lagrådet anför. Därutöver bör ett par ändringar av redaktionell natur göras.

¹ Beslut om lagrådsremiss fattat vid regeringssammanträde den 17 februari 1983.

2 Nämndemännens tjänstgöringsförhållanden m.m.

I detta avsnitt tar jag upplysningsvis upp vissa frågor om nämndemännens tjänstgöringsförhållanden m. m.

2.1 Allmänt

Nämndemän förekommer numera i en rad domstolar: tingsrätterna, hovrätterna, länsrätterna, kammarrätterna och den mellankommunala skatterätten. Det helt övervägande antalet nämndemän, omkring 6 000 av de totalt drygt 7 000 nämndemännen i dessa domstolar, tjänstgör i tingsrätterna. Det var först under 1970-talet som nämndemän infördes i andra domstolar än de allmänna underrätterna. På förvaltningsdomstolssidan finns de flesta nämndemännen, ca 1 000, i länsrätterna.

Nämndemän finns också i försäkringsrätterna. Det hundratal nämndemän som finns i dessa domstolar berörs inte här.

Det är i princip en medborgerlig skyldighet att åta sig uppdrag som nämndeman. Endast den som fyllt 60 år eller annars uppger giltigt skäl får vägra att ta emot ett sådant uppdrag. Valbar till nämndeman i tingsrätt och hovrätt är varje myndig svensk medborgare som inte har fyllt 70 år. En nämndeman skall vara kyrkobokförd i en kommun eller, såvitt gäller nämndemän i en överrätt eller en länsrätt, ett län som ingår i domkretsen för den domstol för vilken han väljs. Lagfarna domare, befattningshavare vid domstol, åklagare, polismän eller advokater eller de som eljest har till yrke att föra någon annans talan inför rätta får inte vara nämndemän vid allmän domstol (4 kap. 6 § RB). Beträffande nämndemän vid länsrätterna och kammarrätterna gäller – som framgått av lagrådsremissen – liknande inskränkningar enligt 20 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar.

Ingen får samtidigt vara nämndeman i hovrätt och tingsrätt resp. i kammarrätt och länsrätt. Upphör en nämndeman att vara valbar förfaller uppdraget.

Nämndemän väljs för sex år. Hälften av nämndemännen väljs vart tredje år. Särskilda bestämmelser gäller för de nämndemän som deltar i länsrätt i mål om fastighetstaxering.

Nämndemän i tingsrätt väljs av kommunfullmäktige i de kommuner som ingår i domsagan. Nämndemän i fastighetsdomstol utses av landstinget eller i några fall av kommunfullmäktige. Nämndemän i vattendomstol utses bland dem som är valda till nämndemän i fastighetsdomstol inom vattendomstolens domsområde.

Nämndemän i hovrätt, kammarrätt och länsrätt väljs av landstingen eller i några fall av kommunfullmäktige. Regeringen får för visst län förordna att

nämndemän för kammarrätt skall utses bland dem som har utsetts till nämndemän i hovrätt. Sådana förordnanden gäller för samtliga län utom Stockholms, Göteborgs och Bohus, Västernorrlands samt Jönköpings län, dvs. de län där det finns kammarrätter.

De tio nämndemännen i mellankommunala skatterätten utses direkt av regeringen.

För alla nämndemannaval gäller enligt 4 kap. 7 § RB och 19 § lagen om allmänna förvaltningsdomstolar att valet under vissa förutsättningar skall vara proportionellt.

Ersättningen till nämndemännen regleras i förordningen (1982:814) om ersättning till nämndemän och vissa andra uppdragstagare inom domstolsväsendet m.m. Enligt denna utgår till nämndemän av allmänna medel arvoden, reseersättning och traktamenten. Reseersättning och traktamente utgår enligt de bestämmelser om reseförmåner som enligt kollektivavtal gäller för statstjänstemän i allmänhet.

Arvode för sammanträde uppgår sedan den 1 juli 1981 till 220 kr. för varje sammanträdesdag. Under vissa förutsättningar betalas sådant arvode även för resdagar. Till nämndemän i länsrätt och mellankommunala skatterätten utgår även arvode för förberedelsearbete.

2.2 Rapporten (Ds Ju 1981: 20) Nämndemännens tjänstgöringsförhållanden m. m.

Riksdagen beslöt i december 1979 om en undersökning av nämndemännens tjänstgöringsförhållanden (JuU 1979/80: 8, rskr 88).

I den motion (1978/79: 1183) som bildade utgångspunkt för riksdagens beslut framhölls bl.a. att de politiska partierna när de utser nämndemän borde eftersträva att nämndemännen får en så bred förankring som möjligt i samhället. Tjänstgöringsförhållandena och de ekonomiska villkoren för nämndemännen måste — framhöll motionärerna — vara sådana att personer ur alla medborgargrupper kan åta sig uppdrag som nämndemän. Motionärerna uppgav att förhållandena nu är sådana att rekryteringen blir alltför ensidig. Andelen icke förvärvsarbetande och stats- eller kommunalanställda angavs vara stor, särskilt i storstäderna. Enligt motionärerna borde ersättningen till nämndemän utgå med belopp som motsvarar den förlorade arbetsförtjänsten. De pekade i denna del på möjligheten att knyta an till reglerna om sjukpenning. Regeringen borde föranstalta om den utredning som behövdes för att närmare utforma ersättningssystemet. Vid utredningen borde det också tas upp andra frågor rörande nämndemännens tjänstgöring av betydelse för möjligheten att bredda rekryteringen.

Justitieutskottet framhöll i sitt av riksdagen godkända betänkande att man av vissa statistiska uppgifter kunde utläsa att de icke förvärvsarbetan-

de och de stats- eller kommunalanställda bland nämndemännen var överrepresenterade, i allt fall i de största städerna. Något underlag för slutsatsen att detta gällde över lag fanns dock inte. Utskottet anförde vidare:

Enligt utskottets mening är det angeläget att lekmanamedverkan i dömandet utövas av personer av så många olika kategorier av medborgare som möjligt. Orsaken till den snedrekrytering som enligt föreliggande material synes förekomma torde kunna sökas bl.a. i de regler som gäller beträffande ersättningen till nämndemän och i deras tjänstgöringsförhållanden i allmänhet. Vissa grupper av medborgare torde sålunda inte kunna tjänstgöra som nämndemän utan att göra en ekonomisk förlust. Eftersom bortfallet av inkomst också minskar underlaget bl.a. för tilläggspension kan den gällande ordningen inverka negativt på nämndemännens framtida sociala trygghet. Nuvarande regler kan också i vissa fall leda till förlust av semesterförmåner.

Frågan om ersättningen till nämndemän och deras tjänstgöringsförhållanden i övrigt bör enligt utskottets mening med hänsyn till det anförda undersökas närmare. Undersökningen bör i första hand avse nämndemannakårens sammansättning. Arbetet bör mynna ut i de förslag till ändringar i gällande ordning som kan befinnas erforderliga för att säkerställa en allsidig rekrytering. Arbetet bör ske med utgångspunkt i att nämndemannaupdraget har karaktär av förtroendeuppdrag. I övrigt bör övervägandena ske förutsättningslöst, t.ex. då det gäller reglerna om ersättning.

Regeringen beslöt i september 1980 att översynen av nämndemännens tjänstgöringsförhållanden skulle inledas genom att nämndemannakårens sammansättning och nämndemännens tjänstgöringsförhållanden kartlades samt genom att orsakerna till nämndemannakårens nuvarande sammansättning analyserades. För detta ändamål tillsattes en projektgrupp inom justitiedepartementet.

Projektgruppen redovisade i september 1981 resultatet av sitt arbete i en rapport (Ds Ju 1981: 20) Nämndemännens tjänstgöringsförhållanden m.m. Redovisningen byggde bl.a. på en enkät till ett urval av nämndemännen och frågor till olika berörda domstolar. Av rapporten framgår bl.a. följande.

Genomsnittsåldern är markant högre bland nämndemännen än bland befolkningen i övrigt. Medan 63 % av befolkningen i åldern 20–70 år är under 50 år utgör denna åldersgrupp endast 24 % av nämndemännen vid tingsrätt. De nämndemän i tingsrätt som är över 60 år utgör 43 % av tingsrättsnämndemännen. Ser man till totalbefolkningen utgör denna åldersgrupp endast 18 %.

Nämndemannakåren är inte representativ i fråga om *könsfördelningen*, utan det finns fler män än kvinnor bland nämndemännen. Andelen kvinnor i nämndemannakåren är totalt 38 %. Största andelen finns bland tingsrättsnämndemännen, där den är 39 %. I länsrätterna är andelen kvinnor endast 22 %.

Fördelningen på *yrkesgrupper* skiljer sig från befolkningen i övrigt i framför allt tre avseenden. Andelen lantbrukare är klart större bland nämndemännen. Andelen industriarbetare är klart mindre. En grupp som kan karakteriseras som allmänt administrativt verksamma och lärare är överrepresenterad.

Andelen *icke förvärvsarbetande* är 27 %, varav 19 % ålderspensionärer. Ålderspensionärerna utgör samma andel av nämndemannakåren som av befolkningen i övrigt.

När det gäller nämndemännens *anställningsförhållanden* visar undersökningen att de offentligt anställda är överrepresenterade. Deras andel av nämndemannakåren är dubbelt så stor som deras andel av befolkningen i övrigt (35 % mot 17 %). De privatanställda är underrepresenterade (19 % mot 35 % av befolkningen i övrigt).

Nämndemännen har i allmänhet högre *inkomster* än befolkningen i övrigt.

Den vanligaste *tjänstgöringsfrekvensen* bland tingsrättsnämndemännen är 11–20 dagar om året (37 %). Endast 22 % av nämndemännen tjänstgör mer än så. I allmänhet är tjänstgöringen fastlagd i halvårs- eller helårsscheman, jämnt fördelad över året. Andelen nämndemän med hög tjänstgöringsfrekvens är störst i de äldre åldersgrupperna.

Åtskilliga nämndemän har andra *offentliga uppdrag* vid sidan av nämndemannauppdraget. Nästan var fjärde nämndeman har fler än tre andra uppdrag.

De allra flesta av de nämndemän som förvärvsarbetar får *avdrag med hela lönen* för de dagar de tjänstgör som nämndemän. Undantaget är främst de statligt anställda, som får avdrag med högst 11 % av lönen. Det nuvarande nämndemannaarvodet, 220 kr., motsvarar löneavdraget vid en årsinkomst av drygt 55 000 kr. De flesta förvärvsarbetande nämndemän har högre inkomster.

I sin analys av undersökningsresultatet anförde projektgruppen bl.a. följande.

Undersökningen visar att de bl.a. i riksdagen uttalade farhågorna för att nämndemannakåren inte är så allsidigt sammansatt som är önskvärt i viss utsträckning är berättigade. Det finns en viss överrepresentation av män. Genomsnittsåldern är markant högre bland nämndemännen än bland befolkningen i övrigt även om ålderspensionärerna inte är fler än vad som motsvarar deras andel av totalbefolkningen i övrigt. De offentligt anställda är fler och de privatanställda färre, inte minst i storstadsområdena. Industriarbetarna är färre och lantbrukarna fler. Däremot är de icke förvärvsarbetande färre bland nämndemännen än bland befolkningen i övrigt.

I de olika lagstiftningsärenden där nämndemannafrågor har behandlats under senare år har betonats att lekmannamedverkan bör utövas av så många olika kategorier av medborgare som möjligt. Samtidigt finns emellertid ett av lagstiftaren uttalat intresse av att nämndemännen skall besitta moget omdöme och allmän livserfarenhet. Att nämndemännen fullt ut

skulle representera ett statistiskt genomsnitt av totalbefolkningen synes mot denna bakgrund knappast ha varit avsett. Här kan också erinras om att den som är över 70 år inte får väljas till nämndeman.

Det är olika politiska församlingar (kommunfullmäktige och landsting) som väljer nämndemännen. I praktiken är det de politiska partierna som genom sina nomineringar avgör vilka som kommer att väljas. Projektgruppen har inte närmare undersökt vilka kriterier som partierna går efter vid sina nomineringar. Genomgående synes emellertid vara att man vänder sig till personer som är eller har varit aktiva inom resp. parti. Nämndemannakårens sammansättning blir härigenom på sätt och vis en återspeglning av den politiskt verksamma delen av befolkningen.

Ett annat förhållande, som främst har betydelse för åldersfördelningen, är en tendens bland de politiskt aktiva att avsluta sin verksamhet i det allmänna tjänst med ett uppdrag som nämndeman. Åtskilliga nämndemän innehar också sina uppdrag under lång tid.

De flesta domstolar har tjänstgöringsscheman som förutsätter att varje nämndeman tjänstgör minst en gång i månaden. Inte sällan krävs ännu tätare tjänstgöring. Dessa förhållanden gör det självfallet svårt för den som inte fritt disponerar sin tid att ställa upp som nämndeman. Det skulle mot denna bakgrund kunna övervägas att sprida nämndemannauppdragen på flera personer och på så sätt minska den särskilt för de yrkesverksamma betungande tjänstgöringstätheten. I detta sammanhang kan också framhållas betydelsen av i förväg uppgjorda tjänstgöringsscheman.

Det finns – främst bland tingsrätterna – ett behov av personer som kan ställa upp med kort varsel eller som kan medverka vid ibland långa rättegångar. Från samhällsekonomisk synpunkt är det självfallet gynnsamt om man här kan anlita pensionärer och andra icke förvärvsarbetande och inte behöver rycka bort folk från deras ordinarie arbetsplatser.

Vid sidan av de tidigare angivna faktorerna torde de ekonomiska villkoren ha betydelse för rekryteringen. Arvodets höjd synes emellertid inte vara så utslagsgivande som ibland har antagits.

Vid överläggningar med företrädare för Nämndemännens Riksförbund framkom att man inom de politiska partierna söker verka för en mera allsidig rekrytering av nämndemän. Bl.a. har andelen kvinnor ökat betydligt under senare år. Man undviker att förstagångsnominera personer som är över 60 år och arbetar aktivt för att rekrytera yngre och yrkesverksamma. Med tanke på de långa mandatperioderna, sex år, och benägenheten till omval är detta självfallet något som inte omedelbart kan få genomslag i rekryteringen. Detsamma torde gälla även andra åtgärder för att bredda rekryteringen.

Rapporten remissbehandlades samtidigt med promemorian om underrätternas sammansättning. Merparten av de remissinstanser som berörde rapporten vitsordade den bild av nämndemannakåren som där framkom och betonade vikten av att åtgärder vidtogs för att göra kåren mer representativ.

2.3 Föredragandens synpunkter

Det framgår klart av projektgruppens undersökning att nämndemanna-kåren inte i alla stycken är representativ för landets befolkning. Det finns många orsaker till det. Att nämndemännens genomsnittsålder är högre än befolkningens i övrigt torde som projektgruppen har anfört kunna bero på dels att nämndemannauppdraget ofta följer på en tidigare politisk verksamhet, dels att många nämndemän innehar sina uppdrag under lång tid. Utan tivel spelar det också in att vi här har att göra med en gammal och traditionsrik institution, där förändringar äger rum i långsam takt.

Den enskilda faktor som spelar den största rollen för nämndemannakårens sammansättning är troligen sättet att utse nämndemännen. De väljs av kommunfullmäktige eller landstinget. I praktiken är det de politiska partierna som genom sina nomineringar avgör vilka som kommer i fråga. Enligt projektgruppen synes det genomgående vara så att partierna vänder sig till personer som är eller har varit aktiva inom resp. parti. Detta innebär självfallet en första begränsning av urvalet. Underlag saknas för att bedöma vilka kriterier som härefter är utslagsgivande när man väljer bland de politiskt aktiva. Sammantaget innehåller emellertid systemet moment som i sig motverkar en mera exakt representativitet.

Projektgruppens undersökning har avsett sådana som redan är nämndemän. Personer som blivit erbjudna men avböjt att bli nämndemän har inte omfattats av undersökningen. Vi vet alltså inte vilka dessa är och varför de har avböjt. Det finns dock knappast skäl att tro att nämndemannakåren skulle ha fått en påtagligt högre grad av representativitet om dessa personer i stället accepterat.

Som en viktig orsak till att nämndemannakåren inte är allsidigt sammansatt anges ofta att nämndemännens ekonomiska ersättning är för låg och att löneavdragen skiftar beroende på vem som är deras ordinarie arbetsgivare. En industriarbetare får t.ex. som regel vidkännas fullt löneavdrag när han tjänstgör som nämndeman medan anställda inom stat och kommun i allmänhet får endast ett mindre avdrag.

Rapporten visar också att de ekonomiska konsekvenserna av nämndemannauppdraget är olika beroende på inkomst- och arbetsförhållanden. Sämst blir konsekvenserna för högt avlönade privatanställda. Mest gynnade kan pensionärer och andra icke förvärvsarbetande sägas vara, för vilka ju några löneavdrag över huvud taget inte blir aktuella. Även om det, som projektgruppen anfört, antagligen är så att arvodet inte spelar någon avgörande roll för nämndemannakårens sammansättning, förekommer det förmodligen medborgare som av ekonomiska skäl har avböjt att åta sig uppdrag som nämndeman.

Med tanke på att nämndemännen i allmänhet rekryteras bland dem som är eller har varit kommunalpolitiskt aktiva är det naturligt att se på vad som gäller för de förtroendevalda i kommunerna.

Enligt 2 kap. 29 § kommunallagen (1977:179) får kommunfullmäktige besluta att till ledamöter och suppleanter i fullmäktige eller beredning skall i skäligen omfattning utgå ersättning för resekostnader och andra utgifter som förädlats av uppdraget samt arvode, pension och andra ekonomiska förmåner. Fullmäktige får däremot inte besluta att det skall utgå ersättning för förlorad arbetsförtjänst. Motsvarande regler finns för förtroendemän inom landstinget.

Kommunaldemokratiska kommittén (Kn 1977:07) har i betänkandet (SOU 1982:5) De förtroendevalda i kommuner och landstingskommuner föreslagit åtgärder för att göra det politiska arbetet mera attraktivt och därigenom förbättra förutsättningarna för en allsidig rekrytering. Ett av förslagen var att det i kommunallagen skulle öppnas en möjlighet för kommuner och landstingskommuner att besluta om ersättning för förlorad arbetsförtjänst till de förtroendevalda. Jag har erfarit att chefen för civildepartementet avser att senare i dag ta upp frågan om en proposition med förslag i huvudsaklig överensstämmelse med vad kommittén förordat. Lagändringen avses träda i kraft den 1 juli 1983. I praktiken torde detta innebära att de nya ersättningsbestämmelserna skulle kunna börja tillämpas i kommunerna under år 1984.

Som framgått av lagrådsremissen anser jag lekmanamedverkan vid domstolarna vara av stort värde. Lekmannainflytandet garanterar i princip att domstolarnas avgöranden ligger i linje med allmänna rättsuppfattningar i samhället. En viktig förutsättning för detta är givetvis att nämndemanna-kåren är representativ för medborgarna i samhället. Jag vill emellertid understryka att det varken är avsett eller ens möjligt att åstadkomma en ordning där nämndemännen i det enskilda målet, i den enskilda domstolen eller i landet i dess helhet kan företräda alla de skillnader i fråga om ålder, kön, yrkestillhörighet, politisk uppfattning m.m. som förekommer i samhället.

Den främsta garantin för att nämndemännen har en folklig förankring är det sätt på vilket de väljs. Valförsamlingarna – kommunfullmäktige och landstingen – har frihet att med beaktande av de i lagen uppställda behörighetskraven välja de män och kvinnor som de finner lämpliga som nämndemän. Att genom mer detaljerade valbarhetsföreskrifter eller genom något slags kvoteringsystem beskära valförsamlingarnas suveränitet kan inte komma i fråga.

En annan sak är att man här liksom på andra områden bör eftersträva representativitet och undvika snedfördelningar. Men detta måste i allt väsentligt ankomma på valförsamlingarna och ytterst på de politiska partierna. Jag anser mig kunna utgå från att partierna vid sina nomineringar så långt som möjligt försöker rätta till mera uppenbara ojämnheter, t.ex. den påfallande låga andelen kvinnor bland nämndemännen i länsrätt. Att öka antalet kvinnor bland nämndemännen är över huvud taget en viktig uppgift.

Beträffande rekryteringen av nämndemän vill jag peka på ytterligare en faktor av betydelse. Den minskning av antalet nämndemän i tingsrätt från fem till tre som jag har förordat i lagrådsremissen bör inte leda till att antalet nämndemän i domsagan minskar. Ett bibehållet antal leder till att tjänstgöringen blir mindre betungande för den enskilde nämndemannen. En minskad tjänstgöringsfrekvens från uppemot 20 tillfällen om året till ungefär 10 tillfällen om året skulle knappast göra nämndemännen mindre skickade att utföra sina uppdrag. Den minskade tjänstgöringsfrekvensen skulle däremot kunna bidra till att ytterligare bredda rekryteringsunderlaget.

Genom det tidigare nämnda förslaget till ändring i kommunallagen kommer kommunerna att få möjlighet att betala ut ersättning för förlorad arbetsförtjänst till de kommunala förtroendemännen. Det återstår att se i vilken utsträckning som kommunerna i dagens ekonomiska situation kommer att utnyttja denna befogenhet. Jag avser att följa utvecklingen härvidlag med uppmärksamhet.

3 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen *dels* föreslår riksdagen att anta de av lagrådet granskade förslagen med vidtagna ändringar.

dels bereder riksdagen tillfälle att ta del av vad jag har anfört om nämndemännens tjänstgöringsförhållanden m. m.

4 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition förelägga riksdagen vad föredraganden har anfört för den åtgärd och det ändamål som föredraganden har hemställt om.

*Bilaga I
Departementspromemorians
lagförslag*

1 Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Häri genom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken¹
dels att 29 kap. 7 § skall upphöra att gälla,
dels att 1 kap. 3 och 4 §§, 29 kap. 1, 3 och 4 §§ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

1 kap.
3 §²

Tingsrätt är i tvistemål domför med tre lagfarna domare. Flera än fyra lagfarna domare *må ej* sitta i rätten.

I brottmål skall tingsrätt bestå av en lagfaren domare och nämnd. Kan huvudförhandling i målet beräknas kräva minst fyra veckor, *må* dock två lagfarna domare och nämnd sitta i rätten.

Föreslagen lydelse

Tingsrätt är i tvistemål domför med tre lagfarna domare. Flera än fyra lagfarna domare *får inte* sitta i rätten.

I brottmål skall tingsrätten bestå av en lagfaren domare och *tre nämndemän*. Kan huvudförhandling i målet beräknas kräva minst fyra veckor, *får* dock två lagfarna domare sitta i rätten förutom nämndemännen.

Om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet får fyra nämndemän sitta i rätten. Om det inträffar förfall för någon nämndeman sedan huvudförhandling har påbörjats är rätten domför med två nämndemän.

Tingsrätt är domför med en lagfaren domare

vid måls avgörande utan huvudförhandling,

vid annan handläggning, som ej sker vid huvudförhandling eller syn å stället,

vid sådan huvudförhandling i tvistemål, som hålles i förenklad form,

vid huvudförhandling och syn å stället i mål om brott för vilket icke är stadgat svårare straff än böter.

när mål avgörs utan huvudförhandling,

vid annan handläggning som inte sker vid huvudförhandling eller vid syn på stället,

vid sådan huvudförhandling i tvistemål som hålls i förenklad form,

vid huvudförhandling och syn på stället i mål om brott för vilket inte är stadgat svårare straff än böter eller fängelse i högst sex månader, under förutsättning att svårare straff än böter inte döms ut.

¹ Senaste lydelse av 29 kap. 7 § 1976:560.

² Senaste lydelse 1975:1288.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 §³

I domsaga skola finnas nämndemän till det antal, som hovrätten efter tingsrättens hörande bestämmer.

I nämnd skola sitta fem nämndemän. Om det är påkallat med hänsyn till målets omfattning eller annan särskild omständighet, må dock sex sitta i nämnden. Inträffar förfall för nämndeman sedan huvudförhandling påbörjats, är rätten domför med fyra i nämnden.

I domsaga skall det finnas så många nämndemän som hovrätten bestämmer efter att först ha hört tingsrätten.

29 kap.

1 §⁴

Yppas vid överläggning till dom eller beslut skiljaktiga meningar, skall omröstning ske.

I tingsrätt skall, om nämnd har säte i rätten först ordföranden och, om ytterligare en lagfaren domare sitter i rätten, sedan denne säga sin mening. Ordföranden inhämta där efter nämndens mening.

Vid omröstning i annat fall skall den yngste i rätten först yttra sig och sedan var efter annan, såsom de hava säte i rätten. Har målet beretts av viss ledamot, säge han först sin mening. I hovrätt skall dock, om nämndemän ingå i rätten, dessa sist säga sin mening.

Envar angive de skäl, varå han grundar sin mening.

Om det vid överläggning till dom eller beslut framförs skiljaktiga meningar, skall omröstning ske.

Vid omröstningen skall den yngste i rätten först yttra sig. Där efter skall ledamöterna yttra sig allt eftersom de har säte i rätten. Om målet har beretts av en viss ledamot skall denne först säga sin mening. Om nämndemän ingår i rätten skall dessa säga sin mening sist.

Var och en skall ange de skäl som han grundar sin mening på.

3 §⁵

Yppas i tingsrätt, då rätten består av en lagfaren domare och nämnd, annan mening än ordförandens och förena sig minst fyra eller, då i nämnden äro endast fyra, minst tre nämndemän om skälen och slutet, gälle nämndens mening; i annat fall gälle ordförandens.

Yppas, då tingsrätten består av två lagfarna domare och nämnd,

³ Senaste lydelse 1975:1288.

⁴ Senaste lydelse 1976:560.

⁵ Senaste lydelse 1981:214.

Nuvarande lydelse

annan mening än sådan som omfattas av de lagfarna domarna och förena sig, när sex sitta i nämnden, minst fem och eljest minst fyra nämndemän om skälen och slutet, gälla nämndens mening. I annat fall gälla den mening som omfattas av de lagfarna domarna. Förena sig dessa ej om en mening, gälla av deras meningar den som biträdes av de flesta av nämndemännen eller, om lika många biträda vardera meningen, den som är lindrigast; kan ej någon mening anses som lindrigare, gälla ordförandens. Om det erfordras, sker i fall som nu avses fortsatt omröstning inom nämnden för att utröna hur många som biträda vardera meningen.

Vid omröstning i annat fall gälla den mening, som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Har någon mening erhållit hälften av rösterna och är denna den lindrigaste, gälla den meningen; vid särskild omröstning, huruvida villkorlig dom skall meddelas eller skyddstillsyn, skyddstillsyn jämte fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken ådömas eller förordnande meddelas om överlämnande till särskild vård, så ock eljest, då ej någon mening kan anses som lindrigare, gälla dock den mening, som erhållit hälften av rösterna och bland dem ordförandens.

Föreslagen lydelse

Vid omröstning skall den mening gälla som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Om någon mening har erhållit hälften av rösterna och denna är den lindrigaste, skall den meningen gälla. Vid särskild omröstning huruvida rätten skall meddela villkorlig dom eller döma till skyddstillsyn, skyddstillsyn jämte fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken eller meddela förordnande om överlämnande till särskild vård skall dock den mening gälla som har erhållit hälften av rösterna, bland dem ordförandens. Detsamma gäller i andra fall när inte någon mening kan anses som lindrigare.

4 §⁶

Yppas vid omröstning, som avses i 3 § tredje stycket, flera än två meningar, utan att någon skall gälla, skola de röster, som äro ogynnsammast för den tilltalade, sammanläggas med de för honom därefter minst förmånliga och, om det erfordras, sammanläggningen fortsätts efter samma grund, till dess någon mening skall gälla; kan ej någon

Om det vid omröstning enligt 3 § finns flera än två meningar utan att någon skall gälla, skall de röster som är ogynnsammast för den tilltalade läggas samman med de röster som är därefter minst förmånliga för honom. Om det behövs skall sammanläggningen fortsättas efter samma grund till dess någon mening skall gälla. Om inte någon me-

⁶ Senaste lydelse 1976:560.

Nuvarande lydelse

mening anses som ogynnsammare för den tilltalade, *gälla* den mening, för vilken rösterna äro flera än för annan, eller, om för flera meningar rösterna äro lika många, den som biträtts av den främste bland dem, som röstat för någon av dessa meningar.

Föreslagen lydelse

ning kan anses som ogynnsammare för den tilltalade *skall* den mening *gälla som har fått flest röster* eller, om *det finns flera meningar som har fått lika många röster*, den *mening* som biträtts av den främste bland dem som röstat för någon av dessa meningar.

6 §⁷

Beträffande omröstning i *fråga*, som hör till rättegången och *ej* avser ansvar eller som rör enskilt anspråk, *så ock i fråga* enligt 5 § eller om rättegångskostnad, *gälla* vad i 16 kap. är *stadgat*; *angående* häktning eller åtgärd, som avses i 25-28 kap., *äga dock* vad i detta kapitel *föreskrives* om omröstning i fråga om ansvar *motsvarande tillämpning*. *Föres* i brottmål talan om enskilt anspråk, vare rättens avgörande i ansvarsfrågan bindande vid prövningen av det enskilda anspråket. Har nämnd säte i rätten, *skall även vid tillämpning av reglerna i 16 kap. gälla vad i 1 § andra stycket och 3 § första och andra styckena i detta kapitel är stadgat*.

Beträffande omröstning i *frågor* som hör till rättegången och *inte* avser ansvar eller som rör enskilt anspråk *samt i frågor* enligt 5 § eller om rättegångskostnad *gäller* vad som *föreskrivs* i 16 kap. *Beträffande* häktning eller åtgärd som avses i 25-28 kap. *tillämpas dock bestämmelserna i detta kapitel om omröstning i fråga om ansvar. Om det i brottmål förs talan om enskilt anspråk, skall rättens avgörande i ansvarsfrågan vara bindande vid prövningen av det enskilda anspråket*.

7 §

Har nämnden enligt 3 § ensam bestämt rättens avgörande, svara för detta envar nämndeman, som med sin röst bidragit därtill.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1982. Äldre bestämmelser gäller alltjämt vid huvudförhandlingar som har påbörjats före lagens ikraftträdande samt vid överläggningar och omröstningar i anslutning till sådana huvudförhandlingar.

⁷ Senaste lydelse 1975:1288.

2 Förslag till

Lag om ändring i giftermålsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om giftermålsbalken¹ dels att i 15 kap. 29 § ordet "nämnd" skall bytas ut mot "nämndemän", dels att 15 kap. 30 och 30 a §§ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

15 kap.
30 §

Har nämnd säte i underrätt skola i nämnden sitta nämndemän till det antal som föreskrivs i 1 kap. 4 § andra stycket rättegångsbalken. I sådant fall skola vidare följande avvikelser gälla från vad som eljest är föreskrivet om överläggning och omröstning i tvistemål.

Ordföranden skall vid överläggningen framställa saken och vad lagstadgar därom.

Vid omröstning skall ordföranden först säga sin mening och därefter inhämta nämndens.

Yppas annan mening än ordförandens och förena sig minst fyra eller, då i nämnden äro endast fyra, minst tre nämndemän om skälen och slutet, gäller nämndens mening. I annat fall gäller ordförandens mening.

Har nämnden bestämt rättens avgörande, svarar för detta envar nämndeman, som med sin röst bidragit därtill.

30 a §

Vid huvudförhandling i mål som avses i 29 § är hovrätt domför med tre lagfarna domare och två nämndemän. Flera än fyra lagfarna domare och tre nämndemän få ej sitta i rätten. Har målet i underrätten avgjorts utan nämnd, är dock hovrätten domför även med enbart lagfarna domare enligt vad som sägs i 2 kap. 4 § första stycket rättegångsbalken.

När nämndemän skall ingå i tingsrätt skall de vara så många som föreskrivs i 1 kap. 3 § rättegångsbalken. I sådana fall skall vidare följande avvikelser gälla från vad som annars är föreskrivet om överläggning och omröstning i tvistemål.

Ordföranden skall vid överläggningen framställa saken och vad som föreskrivs därom i lagen.

Vid omröstning skall ordföranden först säga sin mening. Därefter skall han inhämta nämndemännens mening.

Vid huvudförhandling i mål som avses i 29 § är hovrätt domför med tre lagfarna domare och två nämndemän. Flera än fyra lagfarna domare och tre nämndemän får inte sitta i rätten. Om målet i underrätten har avgjorts utan nämndemän, är dock hovrätten domför även med enbart lagfarna domare enligt vad som sägs i 2 kap. 4 § första stycket rättegångsbalken.

¹ Balken omtryckt 1978:854.

Nuvarande lydelse

Deltaga nämndemän enligt första stycket i målets avgörande, skall vid överläggningen ordföranden eller, om målet beretts av annan lagfaren domare, denne framställa saken och vad lag stadgar därom. Vid omröstning skall gälla vad som är föreskrivet angående omröstning i tvistemål. Nämndemännen skola dock säga sin mening sist.

Föreslagen lydelse

Om nämndemän deltar enligt första stycket i målets avgörande, skall vid överläggningen ordföranden eller, om målet har beretts av en annan lagfaren domare, denne framställa saken och vad som föreskrivs därom i lagen. Vid omröstning skall gälla vad som är föreskrivet om omröstning i tvistemål. Nämndemännen skall dock säga sin mening sist.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1982. Äldre bestämmelser gäller alltså vid huvudförhandlingar som har påbörjats före lagens ikraftträdande samt vid överläggningar och omröstningar i anslutning till sådana huvudförhandlingar.

3 Förslag till**Lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål**

Härigenom föreskrivs att 3 och 12 §§ lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål¹ skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse***3 §**

Fastighetsdomstol består av två lagfarna ledamöter, en teknisk ledamot och två nämndemän. Om särskilda skäl föreligger, kan efter ordförandens bestämmande ytterligare en teknisk ledamot ingå i domstolen.

I mål eller ärende angående arrende, hyra, bostadsrätt eller tvångsförvaltning av bostadsfastighet består domstolen dock av två lagfarna ledamöter och tre nämndemän. Teknisk ledamot får efter ordförandens bestämmande ingå i domstolen i stället för en av nämndemännen, om målets beskaffenhet eller annat särskilt skäl föranleder det.

En av de lagfarna ledamöterna skall vara ordförande i fastighetsdomstolen. Denne utses bland de lagfarna domarna i tingsrätten. Den andre lagfarna ledamoten skall vara lagfaren domare i tingsrätten eller i annan tingsrätt. Teknisk ledamot skall ha teknisk utbildning och erfarenhet av fastighetsbildning eller fastighetsvärdering. Nämndemännen bör vara allmänt betrodda och väl förtrogna med sin orts förhållanden.

Om det sedan huvudförhandling har påbörjats inträffar förfall för en av de lagfarna ledamöterna eller för en av nämndemännen eller, om två tekniska ledamöter deltar, för en av dem är rätten ändå domför.

¹ Lagen omtryckt 1974:1064.

Senaste lydelse av lagens rubrik 1974:1064.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

12 §

Yppas vid överläggning skiljaktiga meningar, tillämpas rättegångsbalkens regler om omröstning i domstol med endast lagfarna ledamöter. Vid omröstning skall först ordföranden säga sin mening, därefter den andre lagfarne ledamoten, så den tekniske ledamoten och sist nämndemännen.

Om det vid överläggning framförs skiljaktiga meningar, skall rättegångsbalkens regler om omröstning tillämpas. Vid omröstning skall först ordföranden säga sin mening, därefter den andre lagfarne ledamoten, så den tekniske ledamoten och sist nämndemännen.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1982. Äldre bestämmelser gäller alltså vid huvudförhandlingar som har påbörjats före lagens ikraftträdande samt vid överläggningar och omröstningar i anslutning till sådana huvudförhandlingar.

4 Förslag till**Lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar**

Härigenom föreskrivs att 17 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar¹ skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

17 §

Länsrätt är domför med en lagfaren domare och tre nämndemän om inte annat följer av 18 §. *Fler än fyra nämndemän får inte sitta i rätten.*

Länsrätt är domför med en lagfaren domare och tre nämndemän om inte annat följer av 18 §.

Om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet får fyra nämndemän sitta i rätten.

Om det inträffar förfall för någon nämndeman sedan huvudförhandling har påbörjats är rätten domför med två nämndemän.

Om domförhet vid behandling av mål om fastighetstaxering finns, förutom i 18 §, bestämmelser i taxeringslagen (1956:623).

Regeringen bestämmer hur många nämndemän som skall finnas i varje län för tjänstgöring i länsrätten. Länsrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1982. Äldre bestämmelser gäller alltså vid huvudförhandlingar som har påbörjats före lagens ikraftträdande samt vid överläggningar och omröstningar i anslutning till sådana huvudförhandlingar.

¹ Lagen omtryckt 1979:165.

5 Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att i 38 kap. 6 § brottsbalken¹ ordet "nämnd" skall bytas ut mot "nämndemän".

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1982.

6 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden

Härigenom föreskrivs att i 6 § lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden¹ ordet "nämnd" skall bytas ut mot "nämndemän".

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1982.

7 Förslag till

Lag om ändring i militära rättegångslagen (1948:472)

Härigenom föreskrivs att i 52 § militära rättegångslagen (1948:472)¹ ordet "nämnd" skall bytas ut mot "nämndemän".

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1982.

8 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Härigenom föreskrivs att 10 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Förekommer i mål mot den som ej fyllt tjuogoett år anledning att döma till annan påföljd än böter, böra för tjänstgöring i nämnd företrädesvis anlitas nämndemän med insikt och erfarenhet beträffande vård och fostran av ungdom.

Föreslagen lydelse

10 §

Om det i mål mot den som inte fyllt tjuogoett år finns anledning att döma till annan påföljd än böter, bör för tjänstgöring företrädesvis anlitas nämndemän med insikt och erfarenhet beträffande vård och fostran av ungdom.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1982.

¹ Senaste lydelse 1979:680.

¹ Senaste lydelse 1978:862.

¹ Senaste lydelse 1969:262 (jfr 1969:514).

9 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1964:168) om förvandling av böter

Härigenom föreskrivs att i 21 och 22 §§ lagen (1964:168) om förvandling av böter¹ ordet "nämnd" skall bytas ut mot "nämndemän".

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1982.

¹ Senaste lydelse av 21 och 22 §§ 1969:260 (jfr 1969:513) lagens rubrik 1979:191.

Bilaga 2
De remitterade förslagen

1 Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken¹

dels att 29 kap. 7 § skall upphöra att gälla,

dels att 1 kap. 3 och 4 §§, 2 kap. 4 a §, 4 kap. 5 och 14 §§, 29 kap. 1, 3, 4 och 6 §§ samt 49 kap. 7 § skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Tingsrätt är i tvistemål domför med tre lagfarna domare. Flera än fyra lagfarna domare *må ej* sitta i rätten.

I brottmål skall tingsrätt bestå av en lagfaren domare och nämnd. Kan huvudförhandling i målet beräknas kräva minst fyra veckor, *må dock* två lagfarna domare och nämnd sitta i rätten.

Föreslagen lydelse

1 kap.
3 §²

En tingsrätt är i tvistemål domför med tre lagfarna domare. Flera än fyra lagfarna domare *får inte* sitta i rätten.

I brottmål skall tingsrätten bestå av en lagfaren domare och *tre* nämndemän. I mål om åtal för brott, för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år, skall rätten dock bestå av en lagfaren domare och fem nämndemän. Om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet, *får* ytterligare en nämndeman utöver vad som följer av första eller andra meningens sitta i rätten.

Kan huvudförhandlingen i ett brottmål beräknas kräva minst fyra veckor, *får* två lagfarna domare sitta i rätten förutom nämndemännen.

Om det inträffar förfall bland nämndemännen sedan huvudförhandlingen har påbörjats, är rätten domför med en lagfaren domare och två nämndemän eller, i mål som avses i andra stycket andra meningens, med en lagfaren domare och fyra nämndemän.

Tingsrätt är domför med en lagfaren domare när mål avgörs utan huvudförhandling, vid annan handläggning som inte sker vid huvudförhandling eller vid syn på stället, vid sådan huvudförhandling i tvistemål som hålls i förenklad form,

¹ Senaste lydelse av 29 kap. 7 § 1976:560.

² Senaste lydelse 1982:1123.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

vid huvudförhandling och syn på stället i mål om brott för vilket inte är stadgat svårare straff än böter eller fängelse i högst sex månader, under förutsättning att det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter.

4 §³

I domsaga skola finnas nämndemän till det antal, som hovrätten efter tingsrättens hörande bestämmer.

I nämnd skola sitta fem nämndemän. Om det är påkallat med hänsyn till målets omfattning eller annan särskild omständighet, må dock sex sitta i nämnden. Inträffar förfall för nämndeman sedan huvudförhandling påbörjats, är rätten domför med fyra i nämnden.

Tingsrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

2 kap.

4 a §⁴

I hovrätts domkrets skola för hovrätten finnas nämndemän till det antal, som föreskrives av regeringen.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer skall fastställa hur många nämndemän som skall finnas i hovrätts domkrets för tjänstgöring i hovrätten.

Hovrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

4 kap.

5 §⁵

Nämndeman utses genom val.

Hör till domsaga mer än en kommun, fördelar tingsrätten antalet nämndemän mellan kommunerna i förhållande till deras folkmängd, varvid iakttages att varje kommun skall utse ett jämnt antal nämndemän.

Regeringen fastställer för varje län inom hovrätts domkrets eller, om del av län ingår i hovrätts domkrets, för sådan del det antal nämndemän i hovrätt som skall utses.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer skall för varje län inom hovrätts domkrets eller, om del av län ingår i hovrätts domkrets, för sådan del fastställa det antal nämndemän i hovrätt som skall utses.

Vart tredje år väljes halva antalet nämndemän inom domkretsen.

Då nämndeman skall väljas, skall rätten göra anmälan därom till den som har att föranstalta om valet.

³ Senaste lydelse 1975:1288.

⁴ Paragrafen införd genom 1976:560.

⁵ Senaste lydelse 1976:560.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

14 §

Vet domare omständighet föreligga, som kan antagas utgöra jäv mot honom, vare han skyldig att självantaga det till känna.

Vill part göra jäv mot domare, skall han framställa invändning därom, då han första gången för talan i målet, sedan han erhöll kännedom om att domaren sitter i rätten eller eljest tager befattning med målet eller, om den omständighet, varå jävet grundas, då ej var känd för parten, sedan han erhöll sådan kännedom. Underlåter parten det, vare hans rätt att framställa invändningen förfallen.

Fråga om jäv mot domare i lägre rätt *må ej* upptagas i högre rätt, med mindre jävet i den högre rätten göres av part, som enligt vad i andra stycket stadgats är berättigad därtill, eller *talan föres mot* beslut, varigenom jävet ogillats. *Ej må fråga om jäv mot särskild ledamot av nämnd väckas i högre rätt.*

Fråga om jäv mot domare i lägre rätt *får inte* upptagas i högre rätt, med mindre jävet i den högre rätten görs av part, som enligt vad i andra stycket stadgats är berättigad därtill, eller *överklagande sker av* beslut, varigenom jävet ogillats.

29 kap.

1 §⁶

Yppas vid överläggning till dom eller beslut skiljaktiga meningar, skall omröstning ske.

I tingsrätt skall, om nämnd har säte i rätten först ordföranden och, om ytterligare en lagfaren domare sitter i rätten, sedan denne säga sin mening. Ordföranden inhämta där- efter nämndens mening.

Vid omröstning i annat fall skall den yngste i rätten först yttra sig och sedan var efter annan, såsom de hava säte i rätten. Har målet beretts av viss ledamot, säga han först sin mening. I hovrätt skall dock, om nämndemän ingå i rätten, dessa sist säga sin mening.

Envar ange de skäl, varå han grundar sin mening.

Om det vid överläggning till dom eller beslut *framförs* skiljaktiga meningar, skall omröstning ske.

Vid omröstningen skall den yngste i rätten först yttra sig. Där- efter skall ledamöterna yttra sig allt eftersom de har säte i rätten. Om målet har beretts av en viss ledamot, skall denne först säga sin mening. Om nämndemän ingår i rätten, skall dessa säga sin mening sist.

Var och en skall ange de skäl han grundar sin mening på.

⁶ Senaste lydelse 1976:560.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 §⁷

Yppas i tingsrätt, då rätten består av en lagfaren domare och nämnd, annan mening än ordförandens och förena sig minst fyra eller, då i nämnden äro endast fyra, minst tre nämndemän om skälen och slutet, gälle nämndens mening; i annat fall gälle ordförandens.

Yppas, då tingsrätten består av två lagfarna domare och nämnd, annan mening än sådan som omfattas av de lagfarna domarna och förena sig, när sex sitta i nämnden, minst fem och eljest minst fyra nämndemän om skälen och slutet, gälle nämndens mening. I annat fall gälle den mening som omfattas av de lagfarna domarna. Förena sig dessa ej om en mening, gälle av deras meningar den som biträdes av de flesta av nämndemännen eller, om lika många biträda vardera meningen, den som är lindrigast; kan ej någon mening anses som lindrigare, gälle ordförandens. Om det erfordras, sker i fall som nu avses fortsatt omröstning inom nämnden för att utröna hur många som biträda vardera meningen.

Vid omröstning i annat fall gälle den mening, som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Har någon mening erhållit hälften av rösterna och är denna den lindrigaste, gälle den meningen; vid särskild omröstning, huruvida villkorlig dom skall meddelas eller skyddstillsyn eller skyddstillsyn jämte fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken ådömas eller förordnande meddelas om överlämnande till särskild vård, så ock eljest, då ej någon mening kan anses som lindrigare, gälle dock den mening, som erhållit hälften av rösterna och bland dem ordförandens.

Vid omröstning skall den mening gälla som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Om någon mening har erhållit hälften av rösterna och denna är den lindrigaste, skall den meningen gälla. Vid särskild omröstning huruvida rätten skall meddela villkorlig dom eller döma till skyddstillsyn eller skyddstillsyn jämte fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken eller meddela förordnande om överlämnande till särskild vård skall dock den mening gälla som har erhållit hälften av rösterna, bland dem ordförandens. Detsamma gäller även i andra fall när inte någon mening kan anses som lindrigare.

⁷ Senaste lydelse 1981:214.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 §⁸

Yppas vid omröstning, som avses i 3 § tredje stycket, flera än två meningar, utan att någon skall gälla, skola de röster, som äro ogynnsammast för den tilltalade, sammanläggas med de för honom därefter minst förmånliga och, om det erfordras, sammanläggningen fortsätts efter samma grund, till dess någon mening skall gälla; kan ej någon mening anses som ogynnsammare för den tilltalade, gälla den mening, för vilken rösterna äro flera än för annan, eller, om för flera meningar rösterna äro lika många, den som biträts av den främste bland dem, som röstat för någon av dessa meningar.

Om det vid omröstning enligt 3 § framförs flera än två meningar utan att någon skall gälla, skall de röster som är ogynnsammast för den tilltalade läggas samman med de röster som är därefter minst förmånliga för honom. Om det behövs skall sammanläggningen fortsättas efter samma grund till dess någon mening skall gälla. Om inte någon mening kan anses som ogynnsammare för den tilltalade, skall den mening gälla som har fått flest röster eller, om det finns flera meningar som har fått lika många röster, den mening som biträts av den främste bland dem som röstat för någon av dessa meningar.

6 §⁹

Beträffande omröstning i fråga, som hör till rättegången och ej avser ansvar eller som rör enskilt anspråk, så ock i fråga enligt 5 § eller om rättegångskostnad, gälla vad i 16 kap. är stadgat; angående häktning eller åtgärd, som avses i 25-28 kap., äge dock vad i detta kapitel föreskrives om omröstning i fråga om ansvar motsvarande tillämpning. Föres i brottmål talan om enskilt anspråk, vare rättens avgörande i ansvarsfrågan bindande vid prövningen av det enskilda anspråket. Har nämnd säte i rätten, skall även vid tillämpning av reglerna i 16 kap. gälla vad i 1 § andra stycket och 3 § första och andra styckena i detta kapitel är stadgat.

Beträffande omröstning i frågor som hör till rättegången och inte avser ansvar eller som rör enskilt anspråk samt i frågor enligt 5 § eller om rättegångskostnad gäller vad som föreskrivs i 16 kap. Beträffande häktning eller åtgärd som avses i 25-28 kap. tillämpas dock bestämmelserna i detta kapitel om omröstning i fråga om ansvar. Om det i brottmål förs talan om enskilt anspråk, skall rättens avgörande i ansvarsfrågan vara bindande vid prövningen av det enskilda anspråket.

⁸ Senaste lydelse 1976:560.

⁹ Senaste lydelse 1975:1288.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

49 kap.

7 §¹⁰

Har underrätt förklarat domare jävig eller ogillat jäv mot särskild ledamot av nämnd eller bifallit begäran om rättshjälp åt misstänkt i brottmål, skall vid underrättens beslut förbliva.

Har underrätt förklarat *en* domare jävig eller bifallit *en* begäran om rättshjälp åt misstänkt i brottmål, skall underrättens beslut *stå fast*.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983. Äldre bestämmelser gäller alltjämt vid huvudförhandlingar som har påbörjats före ikraftträdandet samt vid överläggningar och omröstningar i anslutning till sådana huvudförhandlingar.

2 Förslag till

Lag om ändring i giftermålsbalken

Härigenom föreskrivs att 15 kap. 29, 30 och 30 a §§ giftermålsbalken¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

15 kap.

29 §

I äktenskapsmål, boskillnadsmål, mål rörande bodelning och mål om underhåll som avses i denna balk skall underrätt vid handläggning, som enligt vad eljest är föreskrivet skall ske med tre eller fyra lagfarna domare, bestå av en lagfaren domare och *nämnd*. Vad nu sagts gäller även annat mål som *handlägges* i samma rättegång.

I äktenskapsmål, boskillnadsmål, mål rörande bodelning och mål om underhåll som avses i denna balk skall underrätt vid handläggning, som enligt vad eljest är föreskrivet skall ske med tre eller fyra lagfarna domare, bestå av en lagfaren domare och *tre nämndemän*. Vad nu sagts gäller även annat mål som *handläggs* i samma rättegång.

Om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet, får fyra nämndemän sitta i rätten.

Om det inträffar förfall bland nämndemännen sedan huvudförhandling har påbörjats, är rätten domför med en lagfaren domare och två nämndemän.

¹⁰ Senaste lydelse 1979:242.

¹ Balken omtryckt 1978:854.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

30 §

Har nämnd sätte i underrätt skola i nämnden sitta nämndemän till det antal som föreskrives i 1 kap. 4 § andra stycket rättegångsbalken. I sådant fall skola vidare följande avvikelser gälla från vad som eljest är föreskrivet om överläggning och omröstning i tvistemål.

Ordföranden skall vid överläggningen framställa saken och vad lag stadgar därom.

Vid omröstning skall ordföranden först säga sin mening och därefter inhämta nämndens.

Yppas annan mening än ordförandens och förena sig minst fyra eller, då i nämnden äro endast fyra, minst tre nämndemän om skülen och slutet, gäller nämndens mening. I annat fall gäller ordförandens mening.

Har nämnden bestämt rättens avgörande, svarar för detta envar nämndeman, som med sin röst bidragit därtill.

När nämndemän skall ingå i tingsrätten skall följande avvikelser gälla från vad som annars är föreskrivet om överläggning och omröstning i tvistemål.

Vid omröstning skall ordföranden först säga sin mening. Därefter skall han inhämta nämndemännens mening.

30 a §

Vid huvudförhandling i mål som avses i 29 § är hovrätt domför med tre lagfarna domare och två nämndemän. Flera än fyra lagfarna domare och tre nämndemän *få ej* sitta i rätten. *Har* målet i underrätten avgjorts utan nämnd, är dock hovrätten domför även med enbart lagfarna domare enligt vad som sägs i 2 kap. 4 § första stycket rättegångsbalken.

Deltaga nämndemän enligt första stycket i målets avgörande, skall vid överläggningen ordföranden eller, om målet beretts av annan lagfaren domare, denne framställa saken och vad lag stadgar därom. Vid omröstning skall gälla vad som är föreskrivet angående omröstning i tvistemål. Nämndemännen skola dock säga sin mening sist.

Vid huvudförhandling i mål som avses i 29 § är hovrätt domför med tre lagfarna domare och två nämndemän. Flera än fyra lagfarna domare och tre nämndemän *får inte* sitta i rätten. *Om* målet i underrätten *har* avgjorts utan nämndemän, är dock hovrätten domför även med enbart lagfarna domare enligt vad som sägs i 2 kap. 4 § första stycket rättegångsbalken.

Om nämndemän deltar enligt första stycket i målets avgörande, skall vid överläggningen ordföranden eller, om målet har beretts av en annan lagfaren domare, denne framställa saken och vad lag stadgar därom. Vid omröstning skall gälla vad som är föreskrivet om omröstning i tvistemål. Nämndemännen skall dock säga sin mening sist.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983. Äldre bestämmelser gäller alltså vid huvudförhandlingar som har påbörjats före ikraftträdandet samt vid överläggningar och omröstningar i anslutning till sådana huvudförhandlingar.

3 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

Härigenom föreskrivs att 13, 17 och 20 §§ lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

I kammarrätts domkrets skall för kammarrätten finnas nämndemän till det antal, som föreskrives av regeringen. Regeringen fastställer för varje län inom domkretsen det antal nämndemän som skall utses. Kammarrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

Föreslagen lydelse

13 §

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer skall fastställa hur många nämndemän som skall finnas i kammarrätts domkrets för tjänstgöring i kammarrätten. Regeringen eller myndigheten skall vidare för varje län inom domkretsen fastställa det antal nämndemän som skall utses. Kammarrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

17 §

Länsrätt är domför med en lagfaren domare och tre nämndemän om inte annat följer av 18 §. Fler än fyra nämndemän får inte sitta i rätten.

Länsrätt är domför med en lagfaren domare och tre nämndemän, om inte annat följer av 18 §.

Om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet, får fyra nämndemän sitta i rätten.

Om det inträffar förfall bland nämndemännen sedan handläggningen har påbörjats, är rätten domför med två nämndemän.

Om domförhet vid behandling av mål om fastighetstaxering finns, förutom i 18 §, bestämmelser i fastighetstaxeringslagen (1979:1152):

Regeringen bestämmer hur många nämndemän som skall finnas i varje län för tjänstgöring i länsrätten. Länsrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer skall fastställa hur många nämndemän som skall finnas i varje län för tjänstgöring i länsrätten. Länsrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

¹ Lagen omtryckt 1981:1323.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

20 §

Valbar till nämndeman i kammarrätt och länsrätt är myndig svensk medborgare, som är kyrkobokförd i länet och inte har fyllt sjuttio år.

Tjänsteman vid allmän förvaltningsdomstol, länsstyrelse eller under länsstyrelse lydande myndighet, *länsläkare, biträdande länsläkare*, lagfaren domare, åklagare eller advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta får inte vara nämndeman.

Tjänsteman vid allmän förvaltningsdomstol, länsstyrelse eller under länsstyrelse lydande myndighet, lagfaren domare, åklagare, *polisman* eller advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta får inte vara nämndeman.

Nämndeman i länsrätt får inte samtidigt vara nämndeman i kammarrätt.

Den som har fyllt sextio år eller uppger annat giltigt hinder är inte skyldig att mottaga uppdrag som nämndeman. Den som har avgått som nämndeman är inte skyldig att mottaga nytt uppdrag förrän efter sex år.

Rätten prövar självantagandet den valdes behörighet.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983. Äldre bestämmelser gäller alltjämt i mål där den handläggning i vilken nämndemän skall delta har påbörjats före ikraftträdandet samt vid överläggningar och omröstningar i anslutning till sådan handläggning.

4 Förslag till**Lag om ändring i fastighetstaxeringslagen (1979:1152)**

Härigenom föreskrivs att 21 kap. 8 § fastighetstaxeringslagen (1979:1152) skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

21 kap.

8 §¹

Vid prövning av mål om fastighetstaxering består länsrätten av en lagfaren domare, *värderingstekniska ledamöter* samt nämndemän som särskilt utsetts för att *deltaga* vid behandlingen av sådana mål.

Vid prövning av mål om fastighetstaxering består länsrätten av en lagfaren domare, *en värderingsteknisk ledamot* samt *två* nämndemän som särskilt utsetts för att *delta* vid behandlingen av sådana mål. *Vad nu sagts gäller ej, om annat följer av 18 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar.*

¹ Senaste lydelse 1981:280.

Nuvarande lydelse

Rätten är domför med en lagfaren domare och tre andra ledamöter, varav minst en värderingsteknisk ledamot och minst två nämndemän, om inte annat följer av 18 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar. Fler än fyra ledamöter, utöver den lagfarne domaren, får inte tjänstgöra i rätten.

Föreslagen lydelse

Om det behövs med hänsyn till målets omfattning eller någon annan särskild omständighet, får ytterligare en värderingsteknisk ledamot eller ytterligare en nämndeman ingå i rätten.

Inträffar sedan handläggningen påbörjats förfall för en värderingsteknisk ledamot eller för en eller två av nämndemännen, är rätten ändå domför, om minst en värderingsteknisk ledamot och minst en nämndeman fortfarande ingår i rätten.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983. Äldre bestämmelser gäller alltså i mål där den handläggning i vilken nämndemän skall delta har påbörjats före ikraftträdandet.

5 Förslag till**Lag om ändring i vattenlagen (1918:523)**

Härigenom föreskrivs att 11 kap. 12 § vattenlagen (1918:523) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Yppas vid överläggning i vatten-domstol skiljaktiga meningar, vare lag som i rättegångsbalken stadgas beträffande domstol, där allenast lagfarna ledamöter hava säte i rätten. Vid omröstning säge vattenrättsdomaren sin mening först, därefter de tekniska ledamöterna och sist nämndemännen.

Föreslagen lydelse

11 kap.
12 §¹

Vid omröstning skall först vattenrättsdomaren säga sin mening, därefter de tekniska ledamöterna och sist nämndemännen.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983.

¹ Senaste lydelse 1971:531.

6 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden

Härigenom föreskrivs att i 6 § lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden¹ ordet "nämnd" skall bytas ut mot "nämndemän".

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983.

7 Förslag till

Lag om ändring i militära rättegångslagen (1948:472)

Härigenom föreskrivs att i 52 § militära rättegångslagen (1948:472)¹ ordet "nämnd" skall bytas ut mot "nämndemän".

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983.

8 Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att i 38 kap. 6 § brottsbalken¹ ordet "nämnd" skall bytas ut mot "nämndemän".

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983.

9 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Härigenom föreskrivs att 10 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Förekommer i mål mot den som ej fyllt tjuugoett år anledning att döma till annan påföljd än böter, böra för tjänstgöring i nämnd företrädesvis anlitas nämndemän med insikt och erfarenhet beträffande vård och fostran av ungdom.

Föreslagen lydelse

10 §

Om det i mål mot den som inte har fyllt tjuugoett år finns anledning att döma till annan påföljd än böter, bör för tjänstgöring företrädesvis anlitas nämndemän med insikt och erfarenhet beträffande vård och fostran av ungdom.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983.

¹ Senaste lydelse 1981:459.

¹ Senaste lydelse 1969:262.

¹ Senaste lydelse 1981:211.

10 Förslag till**Lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål**

Härigenom föreskrivs att 12 § lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål¹ skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

12 §

Yppas vid överläggning skiljaktiga meningar, tillämpas rättegångsbalkens regler om omröstning i domstol med endast lagfarna ledamöter. Vid omröstning skall först ordföranden säga sin mening, därefter den andre lagfarne ledamoten, så den tekniske ledamoten och sist nämndemännen.

Vid omröstning skall först ordföranden säga sin mening, därefter den andre lagfarne ledamoten, så den tekniske ledamoten och sist nämndemännen.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983.

11 Förslag till**Lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)**

Härigenom föreskrivs att i 17 § bötesverkställighetslagen (1979:189)¹ ordet "nämnd" skall bytas ut mot "nämndemän".

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1983.

12 Förslag till**Lag om ändring i vattenlagen (1983:000)**

Härigenom föreskrivs att 13 kap. 10 § vattenlagen (1983:000) skall ha nedan angivna lydelse.

*Lydelse enligt prop. 1981/82:130**Föreslagen lydelse*

13 kap.

10 §

Om det vid överläggningar i vattendomstolen förekommer skiljaktiga meningar, gäller rättegångsbalkens bestämmelser om omröstning i domstol med endast lagfarna ledamöter. Vid omröstningen skall först ordföranden säga sin mening, därefter de tekniska ledamöterna och sist nämndemännen.

Vid omröstning skall först ordföranden säga sin mening, därefter de tekniska ledamöterna och sist nämndemännen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1984.

¹ Lagen omtryckt 1974:1064.

¹ Lydelse enligt prop. 1982/83:93.

Innehåll

Proposition	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Lagförslag	2
1. Lag om ändring i rättegångsbalken	2
2. Lag om ändring i giftermålsbalken	7
3. Lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar	9
4. Lag om ändring i fastighetstaxeringslagen (1979:1152)	10
5. Lag om ändring i vattenlagen (1918:523)	11
6. Lag om ändring i lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden	12
7. Lag om ändring i militära rättegångslagen (1948:472)	12
8. Lag om ändring i brottsbalken	12
9. Lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare	12
10. Lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål	13
11. Lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)	13
12. Lag om ändring i vattenlagen (1983:000)	14
Utdrag av regeringsprotokollet den 17 februari 1983	15
1 Inledning	15
2 Allmän motivering	16
2.1 Frågor om tingsrätternas domförhet	16
2.1.1 Utgångspunkter	16
2.1.2 Gällande ordning	16
2.1.3 Antalet nämndemän vid huvudförhandling	17
2.1.4 Individuell rösträtt för nämndemännen m.m.	22
2.1.5 Tingsrättens sammansättning i vidlyftiga brottmål	25
2.1.6 Domförhet i tingsrätt vid förfall	26
2.2 Frågor om länsrätternas domförhet	27
2.2.1 Utgångspunkter	27
2.2.2 Antalet nämndemän vid handläggning i länsrätt	28
2.3 Antalet nämndemän vid domstolen	29
2.4 Frågan om polismän som nämndemän i de allmänna förvaltningsdomstolarna	31
2.5 Frågan om den övre åldersgränsen för nämndemannauppdrag	33
3 Kostnadsfrågor	35
4 Ikraftträdande m.m.	35
5 Upprättade lagförslag	35
6 Specialmotivering	36
6.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken	36
6.2 Förslaget till lag om ändring i giftermålsbalken	39
6.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar	40
6.4 Förslaget till lag om ändring i fastighetstaxeringslagen (1979:1152)	42
6.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål	42
6.6 Förslaget till lag om ändring i vattenlagen (1918:523)	43
6.7 Förslaget till lag om ändring i vattenlagen (1983:000)	43
6.8 Övriga ändringsförslag	43

7 Hemställan	44
8 Beslut	44
Utdrag av lagrådets protokoll den 2 mars 1983	45
Utdrag av regeringsprotokollet den 10 mars 1983	47
1 De remitterade förslagen	47
2 Nämndemännens tjänstgöringsförhållanden m. m.	48
2.1 Allmänt	48
2.2 Rapporten (DsJu 1981: 20) Nämndemännens tjänstgöringsför- hållanden m. m.	49
2.3 Föredragandens synpunkter	53
3 Hemställan	55
4 Beslut	55

Bilagor

Bilaga 1 Departementspromemorians lagförslag	56
Bilaga 2 De remitterade lagförslagen	65